

Araştırma Makalesi / Research Article

**NÜFUS ARTIŞI, PLANLI KALKINMA VE
DOĞUM KONTROLÜ ÜÇGENİNDE
TÜRKİYE NÜFUSU (1923-2023)***

Mustafa SALEP**

Öz

Nüfus, ülkelerin en önemli kaynaklarından biridir. Devlet kurmuş toplumlar, etkin ve güçlü bir nüfusa sahip olmayı hedeflemişlerdir. İlk Çağ'dan modern zamanlara kadar geçen sürede nüfusa ait değerlendirmeler, farklılık göstermiş olsa da önemini korumuştur. Dünya nüfusunun hızlı artışının gıda sorununa neden olacağına dair tartışmalar, 20. yüzyılda devam etmiştir. 1922 yılı sonuna kadar Anadolu'da çetin savaşlar yanında salgın hastalıklarla mücadele etmiş olan Türkler, yetişmiş insan kaynağını önemli miktarda kaybetmişlerdir. Bu makalede, 1923 yılından 2023 yılına kadar geçen sürede Türkiye nüfusunu etkileyen temel etmenler incelenmiştir. Başlangıçta Türkiye Cumhuriyeti, savaşlarda kaybetmiş olduğu nüfusu yeniden kazanmak amacıyla nüfus artışını teşvik etmiştir. Bu talep, genç ve güçlü devlet olma isteğinin bir sonucu olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde nüfus artış hızı yüksek olan devletlerin dünyanın geleceği açısından riskli görülmesi, gıda üretiminin artan nüfusu beslemeye yetmeyeceğine dair görüşler, nüfusun kontrol edilmesine yönelik bir kamuoyunun oluşmasına neden olmuştur. Bu durum bir taraftan doğumların kontrol altına alınmasına yönelik çalışmaları artırmış, diğer taraftan planlı kalkınma programlarını ortaya çıkarmıştır. Türkiye'de ilk nüfus sayımının 1927'de gerçekleştirilmesinden sonra düzenli aralıklarla nüfus sayımı gerçekleştirilmiş ve nüfusun dağılımları ortaya çıkarılmıştır. Nüfus sayım sonuçları, devletin politikalar belirlemesine katkı sağlamıştır. Nihayet bu çalışmada, birincil kaynakların ışığında Cumhuriyet tarihi boyunca devletin nüfusla ilgili politikaları; nüfus artış hızı, kalkınma planları ve doğum kontrolü çerçevesinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nüfus Artış Hızı, Planlama, Doğum Kontrolü, Malthus, Türkiye Nüfusu.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.
There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Doç. Dr., Sağlık Bakanlığı Kayseri Sağlık Müdürlüğü,
(e-posta: mustafasalep1980@gmail.com), (Orcid: 0000-0001-6560-7629).

**THE POPULATION OF TURKIYE
IN THE AXIS OF POPULATION GROWTH, PLANNED DEVELOPMENT
AND BIRTH CONTROL (1923-2023)**

Abstract

Population is one of the most significant resources of a country. Societies which managed to establish their own states wanted to hold an effective and strong population. Evaluations on population have preserved their significance since early ages to the modern times with some different approaches. The arguments that rapid worldwide population growth would lead to food crisis continued into the 20th century. The Turks who had struggled through fierce wars and epidemic diseases in Anatolia until the end of 1922 lost crucial number of their educated population. This paper attempts to review major factors which affected Turkish population during the period from 1923 to 2023. The rulers of the Turkish Republic initially encouraged population growth in order to regain the population lost in wars. This attitude can be interpreted an indication of their desire to have a young and thriving nation.

The perception that countries with big population growth rate would constitute risks for world future, and that the food production would fall short of feeding the growing population created a public opinion for taking population growth under control during the Cold War period. On one hand, this increased the studies to control the growth while on the other hand gave rise to planned development programs. After conducting the first census in Turkiye in 1927, the government continued to take census periodically and keep the records of population distribution across the country. Such action helped the state to set new policies. In summary, the paper deals with state policies on population throughout the Republican Era in reference to population growth rate, development plans and birth control in the light of primary sources of the period.

Keywords: Population Growth Rate, Planning, Birth Control, Malthus, Population of Turkiye.

Giriş

Tarih boyunca nüfus, devletlerin önemli kaynaklarından biri olmuştur. Geleneksel toplumlardan modern zamanlara nüfusun değerlendirilmesi farklılık arz etmiştir. Toplumlar tahıl üretiminden sanayi üretimine, savunma savaşından açık meydan savaşlarına nitelikli nüfusun avantajlarını görmüşlerdir. Türkiye’de nüfusun tarihi seyrini değerlendirdiğimiz bu çalışmada Osmanlı Devleti’nin son döneminde yapılmış olan nüfus sayımlarına kısaca değinmek yararlı olacaktır. İlk modern nüfus sayımı 1828-29 yıllarında yapılmış olmakla birlikte, Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle ülke çapında yapılamamıştır. 1830-31 yıllarında nüfus sayım işlemleri yeniden başlatılmıştır. Bu sayımda Müslüman ve gayrimüslim erkeklerin sayımı, askerlik ve vergi mükellefiyetini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. 1880’li yıllar boyunca sürdürülmüş olan sayımlarla ilgili ilk sonuçlar ise 1893’te bir araya getirilmiştir. Bu sayımlarda erkekler yanında kadınlar, çocuklar ve yaşlılar da sayıma dâhil edilmiştir.¹

Osmanlı Devleti döneminde son nüfus sayımı ise 1914 yılında yapılmıştır. Bu sayımda 18.520.016 nüfusun 15.044.846’sını (% 81,2) Müslümanlar oluşturmuştur. Geriye kalan 3.475.170 kişi ise Ortodoks Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Katolik Rumlar ve Ermeniler ile diğer etnik gruplardan oluşmuştur.² Aynı yıl başlamış olan Birinci Dünya Savaşı ise dört yıl sürmüş, milyonlarca insanın hayatına mâl olmuştur.³ Birinci Dünya Savaşı’na girmek zorunda kalan Osmanlı Devleti de önemli kayıplara uğramıştır. Çanakkale’de meydana gelmiş olan çarpışmalar ise Türk askerlerinin fedakârlıkları ile doludur. Ağustos 1915’te gerçekleşmiş olan Anafartalar Savaşı’nda Türkler başarılı bir savunma gerçekleştirmişlerdir. Her iki tarafta da büyük kayıplar meydana gelmiş, ancak İtilaf Devletlerinin İstanbul’a ve Karadeniz’e geçişine izin verilmemiştir.⁴ İtilaf Devletlerinin buradaki başarısızlığı, savaşın süresini doğrudan etkilemiştir.

Dünyanın çeşitli bölgelerine yayılmış olan Birinci Dünya Savaşı, insanlık tarihinin kaydetmiş olduğu çetin ve geniş alanı etkileyen önemli savaşlarından biri olmuştur. Bu savaştan hemen sonra Anadolu toprakları, İtilaf askerleri tarafından işgale uğramıştır. Milli Mücadele döneminde güney bölgelerde Fransızlarla, doğuda Ermenilerle, batıda ise ağırlıklı olarak İngilizlerin desteklediği Yunanlılarla çarpışılmıştır. Milli Mücadele döneminde yapılmış olan savaşlar ve çeşitli hastalıklar nedeniyle 36.919 Türk askerinin hayatını kaybettiği anlaşılmaktadır.⁵ Gazi Mustafa Kemal, 1 Mart 1922 tarihindeki Meclis’in üçüncü

1 Mehmet Güneş, “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 8, Sayı: 15, Kış 2014, s. 226, 228.

2 Mümtaz Peker, “Lozan Konferansı’nda Nüfus Tartışmaları”, *Belleten*, Cilt: 69, Sayı: 256, Aralık 2005, s. 1027.

3 İlber Ortaylı, *Türkiye’nin Yakın Tarihi*, 42. Baskı, Kronik Kitap Yayınları, İstanbul 2021, s. 61.

4 Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2020, s. 56-58.

5 Metin Kopar, “İstiklal Harbi Sıhhi Raporu (1920-1923)”, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, Vol. 4, No: 8, 2017, s. 222.

açılış yılında yapmış olduğu konuşmada; sağlığın korunması ve güçlendirilmesi, ölümlerin azaltılması, bulaşıcı hastalıkların etkisiz hâle getirilmesi, fertlerin dinç ve sıhhatli vücutlar şeklinde yetiştirilmesi gayesinde olduklarını belirtmiştir.⁶ 1922 yılı Kasım ayında başlatılmış olan Lozan Barış Antlaşması görüşmelerinin kesintiye uğradığı bir dönemde, 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihlerinde İktisat Kongresi toplanmış ve burada 12 maddelik “İktisat Misakı” kabul edilmiştir. Misakın 8. maddesinde; savaşlar ve çeşitli zorunlulukların nüfusu azalttığı belirtilmiş, nüfusun artırılmasının ve sağlığın korunmasının birinci gaye olduğu vurgulanmıştır.⁷ Cumhuriyet döneminde yapılmış olan ilk nüfus sayımından hareketle, nüfus artış hızının yılda ortalama binde 20 oranında gerçekleştiği düşünüldüğünde, 1923 yılında Türkiye nüfusunun 12.500.000 civarında olduğu söylenebilir.⁸ Savaşlarda ve salgın hastalıklarda kaybedilen insan kaynağı, yeni devletin nüfus politikasını doğrudan etkilemiş ve devlet yöneticilerini çeşitli tedbirlere yöneltmiştir.

1. 1923-1960 Döneminde Türkiye'nin Nüfus Politikası

Osmanlı Devleti'nin 1914 yılında gerçekleştirmiş olduğu nüfus sayımından sonra, Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da kurulmuş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti, nüfusla ilgili çeşitli yasal düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda ilk olarak 28 Eylül 1920'de “*Nüfus Vukuatının iki ay müddetle cezai nakdiyeden muafiyetine dair kararname*” çıkarılmış, 1924 yılında kabul edilmiş olan Köy Kanunu'nun 36. maddesinde ise muhtarın yapacağı devlet işleri sıralanmıştır. Buna göre muhtar; her ay içerisinde köyde doğan, ölen, nikâhlanan ve boşanan insanları nüfus defterine kaydederek, ertesi ayın onuna kadar nüfus memuruna vermekle⁹ yükümlü tutulmuştur. 1926 yılında çıkarılmış olan Medeni Kanun ile de doğum, evlenme, boşanma ve ölüm konularına dair usuller belirlenmiş ve kararlar alınmıştır.¹⁰ Buna göre; her doğumun bir ay, ölümün ise on gün içinde nüfus memuruna bildirilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹¹ Yasal bu düzenlemeler, yeni Türk Devleti'nin nüfus sayımı öncesinde nüfusla ilgili temel bazı kurallar belirlediğini göstermektedir.

1.a. Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Nüfus Sayımı

1927 yılında yapılması planlanan nüfus sayımı ile ilgili Merkezi İstatistik Dairesi tarafından Başvekâlete (Başbakanlık) 13 Aralık 1926 tarihinde bir

6 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 18, 1. İctima, 1 Mart 1922, s. 3.

7 İnan, a.g.e., s. 105-106.

8 Orhan Türkay, *Türkiye Nüfusu*, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, Ankara 1960, s. 6.

9 *Resmi Ceride*, 7 Nisan 1340 (1924), s. 9.

10 Fevzi Çakmak, “Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler”, *ÇTTAD*, VIII/18-19, 2009/Bahar-Güz, s. 93-94.

11 *Resmi Ceride*, 4 Nisan 1926, Ek s. 5-6.

yazı gönderilmiştir. Genel sayım öncesinde, tecrübe edinmek amacıyla bazı illerde nüfus sayımı yapılmasının kararlaştırıldığı belirtilmiştir. Sayımlarda görev alacak olan memurların tespiti ve aydınlatılması yanında sayım için en uygun zamanın belirlenmesinin çok önemli olduğu vurgulanmış, görevli memurlar ile İstatistik Dairesi arasında yakın bir işbirliğinin gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Halkın tamamının sayımlara katılması ve yardımı için propagandanın önemine işaret edilmiştir. İstatistik Dairesi, belirtilen nedenlerle Sivas'ta ilk tecrübe sayımının yapılmasına karar verildiğini ve bu sayımın 1 Aralık 1926'da yapıldığını belirtmiştir.¹² İstatistik Dairesi,¹³ Sivas'tan sonra Ankara'da yapılmış olan tecrübe sayımı ile ilgili 27 Ocak 1927'de Başvekâlete yeni bir rapor vermiştir. Bu raporda; Sivas'a göre Ankara nüfus sayımlarının daha düzenli yapıldığı, tahrir memurlarının görevlerini iyi ve gönülden yaptıkları belirtilmiştir. Ankara'daki memurların sayım cetvellerine daha düzenli kayıt yaptıkları, halkın da bu tahrir daha fazla ilgi gösterdiği, tahrir memurlarının sorularını cevaplamak istemeyen vatandaşların da çok az olduğu vurgulanmıştır.¹⁴ Diğer bir tecrübe tahriri ise 25 Şubat 1927 tarihinde Mersin'de yapılmıştır.¹⁵ Bütün bu tecrübe tahrirleri, genel nüfus sayımı öncesinde olası eksikliklere yönelik tedbirler alınmasını sağlamıştır.

Türkiye'de 28 Ekim 1927'de yapılması kararlaştırılan nüfus sayımının önemi ile ilgili Başvekil İsmet Paşa bir beyanname yayınlamıştır. Hükümetin nüfus sayımına çok önem verdiğini, bütün binaların numaralandırılmasına başladığını, tahrir memurlarının tayini konusunda kaymakamlıklara talimatlar gönderildiğini vurgulamıştır. Ülkedeki nüfus miktarının ve özelliklerinin bilinmesinin idari faaliyetlerin ruhunu teşkil ettiğini belirten Başvekil, bunun devlet politikalarında en kıymetli rehber olacağını vurgulamıştır. Nüfus sayımının Hükümetin görevlerini kolaylaştırmak için yapıldığını belirten Başvekil İsmet Paşa: "*Milletlerin birçok kahramanlıklar ve fedakârlıklarla kendisine yarattığı bu vatanda kaç nüfus vardır? Halde ve istikbalde yurdumuzun emniyetini temin edecek olan hakiki kuvvet ve kudretimiz nedir? Vatan hudutları kardeşlerimizin kanlarıyla, milletimizin vatanperverane azmiyle tespit edildiği günden beri şüphesiz her Türk vatandaş kendi kendine bu suali sormuştur. Bu suale en doğru cevabı ancak tahrir-i umumi verecektir.*" diyerek,¹⁶ nüfusun ülke güvenliği ve bağımsızlık açısından önemine vurgu yapmıştır. Nihayet, 1927 yılındaki nüfus sayımı öncesinde çeşitli etkinliklerin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, İstatistik

12 BCA, Kurum Kodu: 30.10.0.0 Yer Bilgisi: 25.145.5, 2 Belge Tarihi: 13.12.1926

13 Merkezi İstatistik Dairesi, 1926 yılında Başvekâlete bağlı olarak kurulmuştur. Türkiye dâhilindeki bütün şubelerin istatistik belgelerini/bilgilerini toplamak için gerekli tedbirleri almak, Dairenin görevleri arasında sayılmıştır. Merkezi İstatistik Dairesi, 1930 yılında çıkarılmış olan 1554 sayılı Kanunla İstatistik Umum Müdürlüğü adını almış, Türkiye'nin bütün alanlardaki/şubelerdeki istatistiklerini takip etmekle görevlendirilmiştir. *Resmi Ceride*, 2 Haziran 1926, Yıl: 4, Sayı: 388, s. 1488; *Resmi Gazete*, 8 Şubat 1930, Sayı: 1418, s. 8691.

14 BCA, Kurum Kodu: 30.10.0.0 Yer Bilgisi: 25.145.6 Belge Tarihi: 27.01.1927

15 BCA, Kurum Kodu: 30.10.0.0 Yer Bilgisi: 124.884.10 Belge Tarihi: 01.03.1927

16 *Aydın Tarihi*, "Umumi Tahrir-i Nüfusun Ehemmiyeti Hakkında Başvekilimizin Beyannameleri", Cilt: 14, Sayı: 42, Matbuat-ı Müdiriyyet-i Umumiye, Ankara, Eylül 1927, s. 2481.

Umum Müdür Muavini tarafından İstanbul Darülfünununda 10 Ekim 1927'de "Nüfus Sayımı ve Nüfus Meselesi" hakkında bir konferans verileceği Başvekâlete bildirilmiştir.¹⁷

28 Ekim 1927 tarihinde yapılmış olan nüfus sayımından sonra, 3 Kasım 1927 akşamında Başvekâlet İstatistik Umum Müdürü Kamil Jakar, Hâkimiyet-i Milliye'ye beyanat vermiştir. Jakar, 390 vilayetteki ve kazadaki nüfus sayım sonuçlarının telgrafla İstatistik Umum Müdürlüğüne bildirildiğini belirtmiştir. Bildirilen rakamların toplandığını ve İstanbul hariç 12.942.208 nüfusun tespit edildiğini belirtmiştir. İstanbul nüfusunun da 800.000 ile 1.000.000 arasında olacağını tahmin edildiğini belirten Jakar ayrıca, nüfus sayımı sırasındaki çalışmalardan övgüyle bahsetmiştir.¹⁸ İstatistik Umum Müdürü Jakar, 1927 yılına ait nüfus sayımına ait kesin olmayan ilk sonuçları açıklamış olmakla birlikte, kesin sonuçlara göre 1927 yılında Türkiye'de 6.563.879 erkek, 7.084.391 kadın olmak üzere toplam 13.648.270 nüfusun olduğu tespit edilmiştir.¹⁹ Buna göre toplumun % 51,9'u kadınlardan oluşmaktadır. Savaşlarda erkek nüfusun kayba uğramış olması, kadın nüfus oranını doğrudan etkilemiştir. Sayımlarla ilgili İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından hazırlanmış olan bir kitap, Başvekâlete sunulmuş ve burada 15 il dışında kadın nüfusunun fazla olduğu vurgulanmıştır.²⁰ 1927 yılı nüfus sayım sonuçlarının hatalı olduğuna dair Fransızca bir gazeteye ait iddiaların Türk gazetelerde yayınlanması üzerine İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından açıklayıcı bir bilgi notu gönderilmiş ve 1927 yılı nüfus sayımlarının başarılı bir şekilde sonuçlandırıldığı, haberin iyi niyetli olmadığı vurgulanmıştır.²¹

1.b. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve Nüfusla İlgili Müeyyideler

1927 yılı nüfus sayımlarından sonra, doğumun teşvik edilmesi amacıyla çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda, 1930 yılında çıkarılmış olan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nda nüfusla ilgili önemli hükümler yer almaktadır. Kanunun 3. maddesinde Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâletinin (Sağlık Bakanlığı) görevleri sıralanmıştır. "Doğumu tezyit ve teshil ve çocuk ölümünü tenkis edecek tedbirler", "Validelerin doğumdan evvel ve doğumdan sonra sıhhatlerinin vikayesi", "Dâhilde her nevi intanî, sâri ve salgın hastalıklarla veya

17 BCA, Kurum Kodu: 30.10.0.0 Yer Bilgisi: 25.145.24 Belge Tarihi: 18.10.1927

18 *Ayın Tarihi*, Cilt: 15, Sayı: 44, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Teşrinisani 1927, s. 2693-2694.

19 Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü, *1935 20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu (Vilâyet, Kaza, Şehir ve Köyler itibarıyla)*, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s. 4.

20 1000 erkeğe mukabil Kastamonu'da 1250 kadın, Trabzon'da 1207 kadın, Denizli'de 1202 kadın, Muğla'da 1167 kadın, Afyonkarahisar'da 1180 kadın nüfusu sayılmıştır. Erkek nüfusunun fazla olduğu vilayetler ise sırasıyla Bayezıd, Bitlis, Diyarbakır, Cebel-i Bereket, Hakkari, Kars, Kırklareli'dir. Bunlardan başka Ankara, İstanbul, İzmir, Mersin, Adana gibi büyük merkezlerde de erkeklerin fazla olduğu tespit edilmiştir. BCA, Kurum Kodu: 30.10.0.0 Yer Bilgisi: 26.146.9; 5, 16 Belge Tarihi: 16.06.1928

21 BCA, Kurum Kodu: 30.10.0.0 Yer Bilgisi: 26.146.4 Belge Tarihi: 05.04.1928

çok miktarda vefiyatı intaç ettiği görülen sair muzır amillerle mücadele" Bakanlığın görevleri arasında sıralanmıştır. Böylece; doğumun kolaylaştırılması ve artırılması, çocuk ölümlerinin azaltılması, gebelerin sağlıklarının korunması, ölümlere neden olan zararlı etkenlerle mücadele Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletinin görevlerinden sayılmıştır. Mezkûr Kanununun 151-169. maddelerinde ise çocukların ve gençlerin korunmasına yönelik hükümler yer almıştır. Çocukların sağlıklarının korunması ve çocuk ölümlerinin azaltılması için kurumlar açılması hükme bağlanmıştır. Çocuk düşürmeye aracılık edecek aletlerin ve malzemelerin ithal edilmesi ve satışı yasaklanmıştır. Aynı zamanda doğum yardımının devletin resmi kurumlarında ücretsiz olduğu hükme bağlanmıştır.²² Bu hükümlerin, nüfusun sağlıklı bir şekilde artırılması amacıyla mezkûr Kanuna konulduğu anlaşılmaktadır.

Türk Ceza Kanunu'nda da gebeliğin ortadan kaldırılmasına, gebeliği önleyici ilaçların satılmasına ve kullanılmasına dair yasaklayıcı hükümler konulmuştur.²³ 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu'nun 468. maddesinde; alet ve ilaç kullanarak veya başkası tarafından kullanılmasına rıza göstererek çocuk düşüren kadına altı aydan üç yıla kadar hapis cezası verileceği hükme başlanmıştır. Bu ceza, 1936 yılında yapılan değişiklikle "iki yıldan beş yıla kadar" şeklinde değiştirilmiştir. 1936 yılında 471. maddede yapılan değişiklikle, kadının çocuk yapma kabiliyetini yok eden ve rıza gösteren kadının altı aydan iki yıla kadar hapisle ve yüz liradan beş yüz liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılacağı hükme bağlanmıştır.²⁴ Bu hükümler, gebeliği ve doğumu önleyici girişimlerde bulunanların cezalandırılmak istendiğini göstermektedir. Nihayet, bütün bu tedbirler Türkiye'nin nüfusunu artırmaya yönelik bir politikanın sonucu olarak değerlendirilebilir.

1.c. 1931, 1935 ve 1940 Nüfus Sayımları

1931 yılında yapılmış olan ve sadece erkek nüfusun sayılmış olduğu milletvekili seçim sayımlarının 1927 yılındaki nüfus sayımından az olduğu tespit edilmiştir. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürünün 19 Mayıs 1931 tarihli değerlendirmesinde; 1931 tarihli milletvekili seçimlerine ait sayımda, sayımı gerçekleştiren muhtarların seçim defterlerinde hata yaptıklarını, sayım memurlarından kaynaklı hataların olduğunu belirtmiş, 1927 sayımlarında olduğu gibi meskenlerin tahririnde yeteri kadar dikkatli davranılmadığını vurgulamıştır. Bu nedenle artmış olan Türkiye nüfusunun azalmış gibi gösterildiğini ifade edilmiştir. Nihayet 1931 milletvekili seçimlerine ait sayımda 282.341 erkeğin eksik sayıldığı tespit edilmiştir. Bu sayıma göre 1931 milletvekili

²² *Resmî Gazete*, 6 Mayıs 1930, Sayı: 1489, s. 8895, 8902.

²³ Nusret H. Fişek, "Türkiye'de aile planlaması program stratejisi", *Toplum ve Hekim*, Cilt: 6, Sayı: 41, Haziran 1986, s. 37.

²⁴ *Resmî Ceride*, 13 Mart 1926, Sayı: 320, s. 1126; *Resmî Gazete*, 23 Haziran 1936, Sayı: 3337, s. 6718-6719.

seçimlerinde 319 milletvekili yerine 317 milletvekilinin adaylığı belirlenmiştir.²⁵ Cumhuriyet Dönemi nüfus sayımına ait tecrübelerin yeni olması, sayımda bazı hatalar ortaya çıkmış olsa da sonraki sayımlarda bu hataların düzeltilmesi yoluna gidilmiştir.

1935 yılı nüfus sayımları için de tecrübe sayımları gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Ahlat, Hozat, Ünye, Pınarbaşı, Marmaris, Mudanya, Kırklareli kazaları ile Isparta vilayetinde 1934 yılı içerisinde tecrübe sayımı yapılması kararlaştırılmıştır. Tecrübe sayımları ile iklim, ulaşım ve içtimai şartları birbirinden farklı olan yerlerin tanınması amaçlanmış, böylece genel sayım öncesinde tedbir alınması hedeflenmiştir.²⁶ Bu dönemde önemli bir diğer gelişme ise, Türkiye'deki gizli nüfusun kayıt altına alınmasına dair yasal düzenlemelerin ve idari uygulamaların gerçekleştirilmesi olmuştur. Çeşitli nedenlerle nüfusa kaydedilmemiş evliliklerin, doğumların ve ölümlerin kaydının yapılması için tanınmış olan kolaylıklar 1933 yılında başlatılmış, 1934 ve 1935 yıllarında sürdürülmüştür. Bu çalışmalar neticesinde, Türkiye'nin kayıtlı nüfusunda önemli oranda değişikliğin gerçekleştiği tespit edilmiştir.²⁷ Diğer taraftan, 1935 yılı nüfus sayımlarında masrafları Türkiye tarafından karşılanmak üzere geçici müşavir olarak İsviçre Federal İstatistik Bürosu Müdürü Bruschwiler'in getirilmesi kararlaştırılmıştır.²⁸ Bu görevlendirme, sayımlar için yeni bir uygulama örneği olmuştur. Nihayet 1927 yılından sonra ikinci genel nüfus sayımı, 20 Ekim 1935 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Telgrafla alınan ilk sonuçlar kısmi farklılıklarla kaydedilmiş olmakla birlikte,²⁹ 1935 yılı nüfus sayımı kesin sonucuna göre Türkiye nüfusunun 16.158.018'e yükseldiği anlaşılmaktadır.³⁰ Bu nüfusun 8.221.248'i kadınlardan (% 50,88), 7.936.770'i ise erkeklerden (% 49,12) oluşmuştur.³¹ 1927 yılı nüfus sayımı ile kıyaslandığında sekiz yıllık dönemde erkek nüfus artış hızı kadınlara göre daha yüksek gerçekleşmiş, kadın ve erkek nüfus oranı arasındaki fark ise azalmıştır.³² 1935 yılı sayımlarına göre toplumun % 76,47'sinin köylerde yaşadığı tespit edilmiştir.³³ Tek partinin iktidarda olduğu bu dönemde CHP'nin nüfusa bakışını da değerlendirmek yararlı olacaktır. Bu kapsamda, 1935'te kabul edilmiş olan CHP Programında nüfusla ilgili konu

25 BCA, Kurum Kodu: 30.10.0.0 Yer Bilgisi: 24.135.15, 1 Belge Tarihi: 19.05.1931

26 BCA, Kurum Kodu: 30.10.0.0 Yer Bilgisi: 24.136.11, 2 Belge Tarihi: 08.07.1934

27 Fevzi Çakmak, "Cumhuriyet İdaresi'nin Nüfusu Kayıt Altına Alma Girişimlerine Bir Örnek: 1934 Yılı Nüfus Taraması", *Turkish Studies*, Cilt: 8, Sayı: 7, Yaz 2013, s. 39-43.

28 BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2 Yer Bilgisi: 57.61.1 Belge Tarihi: 17.07.1935

29 BCA, Kurum Kodu: 30.10.0.0 Yer Bilgisi: 26.148.1, 8 Belge Tarihi: 07.01.1935

30 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı*, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 25.10.1970, s. 24.

31 Fatih Tuğluoğlu, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Nüfus Sayımı: 20 İlkteşrin 1935 "Ne Bir Eksik Ne Bir Fazla", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25 (2012/Güz), s. 74; Başvekalet İstatistik Genel Direktörlüğü, *1935 20 İlkteşrin...*, Ekler: Kadın ve erkek nüfus miktarile nisbetleri- 1927 ve 1935.

32 *A.g.e.*, s. 4.

33 Devlet Planlama Teşkilatı, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Nüfus ve Nüfusun Yapısı)*, Ankara 1994, s. 4.

şu şekilde değerlendirilmiştir: “Nüfusumuzu artırmak ve gelecek nesli sağlam ve güçlü yetiştirmek her zaman dikkatle güdülecek işlerimizdendir.”³⁴

20 Ekim 1940’ta gerçekleştirilmiş olan nüfus sayımında ise³⁵ Türkiye nüfusunun 17.820.950 olduğu tespit edilmiştir.³⁶ Sayım sonuçlarına bakıldığında Türkiye nüfusunun düzenli olarak artış gösterdiği gözlenmektedir. Bununla birlikte 1927-1935 yılları arasındaki yıllık ortalama nüfus artış hızının binde 23, 1935-1940 yılları arasındaki nüfus artış hızının ise binde 20,6 olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır.³⁷ İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması, dünya devletlerini nüfus başta olmak üzere çeşitli açılardan etkilemiştir. Savaşın ağırlıklı olarak Avrupa topraklarında gerçekleşmesi, Türkiye’yi de savaşın doğrudan ve dolaylı etkisinde bırakmıştır.

1.d. İkinci Dünya Savaşı’ndan 1960 Yılına Kadar Geçen Sürede Nüfusla İlgili Temel Gelişmeler

Savaş sonrasında, 10 Eylül 1945’te Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 21 Ekim 1945 tarihinde yapılacak olan genel nüfus sayımı ile ilgili bir demeç vermiştir. Sayım neticelerinin doğru olmasının önemine değinen Cumhurbaşkanı İnönü, bunun da ancak sayım işinin bir memleket vazifesi olarak görülmesi ile mümkün olacağını vurgulamıştır. Geçmiş üç sayımda sürekli bir ilerleme kaydettiklerini belirten Cumhurbaşkanı İnönü, 1945 sayımlarına halkın daha ileri bir ilgi göstereceğini ifade etmiştir. Nüfus sayımında muvaffakiyet elde etmede valilere ve kaymakamlara büyük görevler düştüğünü belirten İnönü, idari amirlerin de sayımlara iyi hazırlanmalarının önemine vurgu yapmıştır. Sayımlara bir buçuk ay kaldığını ve bu sürenin verimli geçirileceğini ifade etmiştir.³⁸ Nihayet, 1945 yılı nüfus sayımlarında Türkiye nüfusunun 18.790.174’e yükseldiği tespit edilmiştir.³⁹ Ancak, 1940-1945 yılları arasındaki nüfus artış oranı, 1935-1940 yılları arasındaki artış oranının ancak yarısı kadar gerçekleşmiştir. Nüfus artış oranındaki bu düşüş, İkinci Dünya Savaşı’nda ordunun savaşa hazır bir şekilde bekletilmesinden kaynaklanmıştır.⁴⁰ Bu durum, savaşın Türkiye nüfusuna doğrudan etkisi olarak değerlendirilebilir.

İkinci Dünya Savaşı’nın 1945 yılında sona ermesi ile Türkiye’deki nüfus artış hızı, savaş öncesindeki oranlara yükselmiştir. 22 Ekim 1950 tarihinde yapılmış olan nüfus sayımlarında Türkiye nüfusu 20.947.188’e ulaşmıştır.⁴¹ 1945-1950 yılları arasında nüfus artış oranı binde 22,9 olarak gerçekleşmiştir.⁴²

34 Cumhuriyet Halk Partisi, *CHP Programı*, Ulus Basımevi Yayını, Ankara 1935, s. 44.

35 *Türkey, a.g.e.*, s. 2.

36 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı*, s. 24.

37 BCA, Kurum Kodu: 30.1.0.0 Yer Bilgisi: 95.597.7, 4 Belge Tarihi: 23.10.1955

38 BCA, Kurum Kodu: 30.1.0.0 Yer Bilgisi: 26.148.18, 3 Belge Tarihi: 10.09.1945

39 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı*, s. 24.

40 *Türkey, a.g.e.*, s. 23.

41 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı*, s. 24.

42 BCA, Kurum Kodu: 30.1.0.0 Yer Bilgisi: 95.597.7, 4 Belge Tarihi: 23.10.1955

1950 sonrasında ise yıllık nüfus artış oranının önemli miktarda artmış olduğu anlaşılmaktadır. 23 Ekim 1955'te gerçekleştirilecek olan nüfus sayımından önce, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından Başbakan Adnan Menderes'e gönderilmiş olan yazıda, İranlı ve Amerikalı üç uzmanın müşahit olarak nüfus sayımında Türkiye'de bulunma isteklerinin İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından uygun görüldüğü belirtilmiş, Başvekâlet tarafından da uygun görülmesi durumunda ağırlama masraflarının örtülü ödenekten karşılanması talep edilmiştir.⁴³ Bu talepler, nüfusla ilgili gelişmelerin diğer devletler tarafından yakından takip edildiğini göstermiştir. Nihayet 23 Ekim 1955'te yapılmış olan sayımların telgrafla alınan ilk sonuçlarına göre Türkiye nüfusunun 24.109.641 olduğu tespit edilmiştir.⁴⁴ Kesin sayım sonuçları ise 24.064.763 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre geçici ilk sonuçlarla kesin sonuçlar arasındaki farkın 44.878 olduğu tespit edilmiştir.⁴⁵ 1950-1955 yılları arasında Türkiye'nin yıllık nüfus artış hızı binde 30 olarak gerçekleşmiştir. Belirtilen yıllarda, nüfus artış hızı en yüksek devletin Türkiye olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶ 1950 sayımlarından sonra 1950 ve 1951 yıllarında Bulgaristan'dan 148.791 Türk'ün Türkiye'ye gelmiş olması, nüfus artış oranını kısmen etkilemiş olsa da iktisadi ve sosyal alanlarda meydana gelmiş olan gelişmelerin hem doğum hem de ölüm oranlarını doğrudan etkilediği söylenebilir. Diğer taraftan sıtma, verem gibi hastalıkların azalmış olması ve beslenme, mesken, giyim ve bakım şartlarında meydana gelen gelişmeler ölüm oranını azaltmış ve yaşam süresini de uzatmıştır.⁴⁷ 1955 yılında Türkiye nüfusu ile ilgili yapılmış olan bir değerlendirme nüfusa bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir: "*Yıldan yıla gelişen, miktarı artan, vasıfları yükselen Türk nüfusu, parlak Türk istikbalinin mübeşşiri olduğu kadar, dünya sulhunun da teminatidir. Zira, yeryüzünde Türk ne kadar çoğalırsa, dünya sulhu da o kadar kuvvetli teminata mazhar olur.*"⁴⁸

43 BCA, Kurum Kodu: 30.1.0.0 Yer Bilgisi: 95.597.6, 2 Belge Tarihi: 20.10.1955

44 1927'den itibaren yapılmış olan nüfus sayımlarının geçici ve kesin sonuçları arasındaki fark şu şekilde gerçekleşmiştir: 1927 yılı geçici sayım sonuçları ile kesin sayım sonuçları arasındaki fark 12.005, 1935 sayımında bu fark 42.676; 1940 sayımlarında 48.951, 1945 sayımlarında 70.048, 1950 sayımlarında 12.518 olduğu tespit edilmiştir. BCA, Kurum Kodu: 30.1.0.0 Yer Bilgisi: 95.597.7, 2 Belge Tarihi: 23.10.1955

45 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı*, s. 24.

46 Nüfus artış hızı aynı dönem için diğer devletlerde binde olarak şu şekilde gerçekleşmiştir: Kanada'da 27.5, Avusturya'da 24.7, Romanya'da 21.7, Amerika'da 17.7, Yugoslavya'da 16.3, Japonya'da 16, Rusya'da 14.5, İsviçre'de 12.1, Finlandiya'da 11.4, Yunanistan'da 11.1, Almanya'da 10.5, Norveç'te 9.7, Macaristan'da 9.6, Bulgaristan'da 8.3, İspanya'da 8, Danimarka'da 7.9, İsveç'te 6.9, İtalya'da 5.7, Fransa'da 5.4, Belçika'da 5.2, Avusturya'da 1.2 olarak gerçekleşmiştir. Bu artışlara göre Türkiye, nüfus artış hızı en yüksek devlettir. BCA, Kurum Kodu: 30.1.0.0 Yer Bilgisi: 95.597.7, 3 Belge Tarihi: 23.10.1955; Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950- 1995)*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1996, s. 56.

47 BCA, Kurum Kodu: 30.1.0.0 Yer Bilgisi: 95.597.7, 4-5 Belge Tarihi: 23.10.1955; Rüya Kasarcı, "Türkiye'de Nüfus Gelişimi", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 5, Ankara 1993, s. 257.

48 BCA, Kurum Kodu: 30.1.0.0 Yer Bilgisi: 95.597.7, 5 Belge Tarihi: 23.10.1955

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra nüfusun artırılması konusunda özendirici bir politika belirlenmiştir. Bu politika ülke nüfusunun artışına katkı sağlamıştır. Bu kapsamda 1955-60 yıllarında doğum hızının artış gösterdiği anlaşılmaktadır.⁴⁹ Bu dönemde aynı zamanda gebelikle ilgili çeşitli sağlık sorunları ortaya çıkmıştır. 1955 sonrasında istenmeyen doğumları önlemek amacıyla çocuk düşürme olayları artmaya başlamıştır. Annenin ve bebeğin sağlığını olumsuz etkileyen bu tür gelişmeler çeşitli girişimleri de beraberinde getirmiştir. Ankara Doğumevi Başhekimi Dr. Zekai Tahir Burak, Sağlık Bakanlığı'na 1958 yılında başvurarak gebeliği önleyen ilaçların ve gereçlerin satışına izin verilmesini istemiştir.⁵⁰ Dr. Nusret Fişek ve arkadaşları tarafından da 1959 yılında kırsal bölgelerde anne ölümleri ve çocuk düşürme olayları üzerine bir araştırma yapılmıştır. 1960 yılında ise aile planlaması konusunda bir açık oturum düzenlemiştir.⁵¹ Nihayet 1950'li yılların ikinci yarısında nüfus artış hızı, çocuk düşürme vakaları, anne ve bebek sağlığı gibi konular Türkiye gündeminde önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır.

2. 1960-1980 Döneminde Türkiye'nin Nüfus Politikası

1960 yılı döneminde Türkiye ve dünya kamuoyunda, hızlı nüfus artışı ve beslenme sorunu ile ilgili oldukça fazla haber yapılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, 18 Mart 1960 tarihli bir habere göre hızlı nüfus artışının insanlığın geleceği açısından büyük tehlike olduğu belirtilmiştir. Avrupa ve Amerika'da doğum kontrolünde kullanılan haplara rağmen günde 100 bin artan dünya nüfusunun insanlığı düşündüren en büyük sorun olduğu iddia edilmiştir.⁵² Bu konular Türkiye'de de yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. 27 Mayıs 1960 Darbesinden sonra 30 Eylül 1960'ta kabul edilmiş olan 91 sayılı Kanunla kurulmuş olan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ile iktisadi ve sosyal kaynakların planlı ve programlı bir şekilde değerlendirilmesi amaçlanmıştır.⁵³ Yeni kurulmuş olan bu Kurumla birlikte doğum ve nüfus konusu da yakından takip edilmeye başlanmıştır.

23 Ekim 1960 tarihinde gerçekleştirilmiş olan nüfus sayımlarında geçici sonuç 27.776.000 olarak açıklanmış, kesin sonuç ise 27.754.820 olarak gerçekleşmiştir. Bu sayıma göre Türkiye'de 13.590.932 kadın (% 48,97), 14.163.888'i (% 51,03) erkek bulunmaktadır. Savaşlar nedeniyle, yapılmış olan daha önceki nüfus sayımlarında erkek nüfusu kadın nüfusundan az olmakla birlikte, 1960 sayımlarında erkek nüfusu kadın nüfusunu geride bırakmıştır.⁵⁴

49 Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, *Aile Planlaması Danışmanlığı*, Ankara 2009, s. 3.

50 Fişek, *a.g.m.*, s. 37.

51 *A.g.m.*, s. 37.

52 *Milliyet*, 18 Mart 1960, s. 3.

53 Mustafa Salep, *Türkiye'de Demokrasinin Sancılı Yılları (1960-1971)*, Nobel Yayınları, Ankara 2020, s. 118-119.

54 *A.g.e.*, s. 126-127.

1923'ten itibaren 1960 yılına kadar Türkiye nüfusunun düzenli olarak arttığı görülmektedir. Bu dönemde salgın hastalıklarla mücadele ve sağlık alanında meydana gelen diğer gelişmeler nüfus artışında doğrudan etkili olmuştur. Bu gelişmelerin de etkisiyle, aynı dönemde doğurganlığın arttığı, ölüm hızının ise düştüğü anlaşılmaktadır.⁵⁵ Nüfusun hızla artışı, 1950'li yılların ikinci yarısında çeşitli çalışmalara aracılık etmiştir. Bu çalışmalar 1960'lı yıllar boyunca artarak devam etmiştir.

Doğumun kontrol edilmesine dair çalışmalarda toplumun dini kabullerine yönelik de bir çalışma yapılmıştır. Bu kapsamda, basına intikal etmiş olan bir habere göre Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından alınmış olan fetvada, kadının rızası alınmak kaydıyla doğum kontrolünün yapılabileceği belirtilmiştir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının 13 Aralık 1960 tarihli ve 10456 sayılı yazısı ile “*ilhaka mani tedbir almanın İslamiyet nokta-i nazarından caiz olup olmadığına dair*” fetva talebine, Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından 19 Aralık 1960'ta cevap verilmiştir. Mezkûr yazıda, ilhaka mani tedbir almakta kadının rızasının şart olduğu, zamanın icabı olarak çocuğun kötü yetişmesi, harp veya sefer içinde bulunmak ve benzeri sebeplerle bu şartın da sakıt olacağına Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bildirilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁶ Doğum kontrolü konusu, seminerler ve konferanslar aracılığı ile kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda 5 Haziran 1961 tarihinde Ankara'da doğum kontrolüne dair bir seminer düzenlenmiştir. Diğer taraftan, gebeliği önleyici usullerin halka anlatılması amacıyla DPT tarafından bir kitap hazırlanmıştır. DPT, 1962 yılında ise doğumun kontrol edilmesine taraftar olduğunu açıklamıştır.⁵⁷ DPT'nin doğum kontrolü ile ilgili çalışmaları, yapılacak olan yasal düzenlemelere zemin hazırlamıştır.

2.a. Devlet İstatistik Enstitüsünün ve Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Nüfusla İlgili Çalışmalara Etkisi

Devlet İstatistik Enstitüsünün⁵⁸ kurulmasına dair hazırlanmış olan kanun tasarısı, 20 Nisan 1962'de Millet Meclisi'nde görüşülmeye başlamıştır. 1960'lı yıllar devletin planlama, istatistik ve kalkınma konularına ağırlık verdiği bir dönem olmuştur. Kanun tasarısı ile ilgili konuşan Antalya Milletvekili İhsan Ataöv, planlı kalkınma için çıkarılacak kanunun önemine değinmiş ve planın

55 Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, *Aile Planlaması Danışmanlığı*, Ankara 2009, s. 2.

56 *Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu*, “İlhaka Dair 19/12/1960 tarihli karar”, Din İşleri Yüksek Kurulu Sekreterliği, 24 Şubat 2023.

57 *Milliyet*, 4 Haziran 1961, s. 1; *Milliyet*, 6 Haziran 1961, s. 1, 5; *Milliyet*, 8 Temmuz 1961, s. 3; *Milliyet*, 25 Mart 1962, s. 1.

58 Türkiye Cumhuriyeti'nin istatistikle ilgili görevlerini yürütmek üzere 1926 yılında kurulmuş olan Merkezi İstatistik Dairesi, 1930 yılında İstatistik Umum Müdürlüğü'ne dönüşmüştür. 1962 yılına kadar İstatistik Umum Müdürlüğü/İstatistik Genel Müdürlüğü bu görevi yürütmüş, 13 Haziran 1962'de kabul edilmiş olan 53 sayılı Kanunla da bu görev Devlet İstatistik Enstitüsü'ne devredilmiştir. *Resmî Gazete*, 23 Haziran 1962, Sayı: 11136, s. 7687.

ise “Türkiye kalkınmasının alfabetesi” olduğunu belirtmiştir. Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu ise yapmış olduğu konuşmada, istatistikle ilgili çalışmaların yeni olmadığını belirtmiş ve 1955’ten itibaren komisyonlarda istatistikle ilgili çalışmaların sürdürüldüğünü belirtmiştir. Amerikan İstatistik Uzmanı Douglas Burdick’in de Türkiye’deki istatistikle ilgili bir rapor hazırladığını belirten Feyzioğlu, kendilerinin hükümete geldikten sonra tanınmış İktisatçı Ömer Celal Sarc’a tasarımı verdiklerini ve incelemede bulunmasını istediklerini belirtmiştir. Nihayet çeşitli aşamalardan sonra tasarının Millet Meclisi’ne sevk edildiğini belirten Feyzioğlu, altı ayrı binaya dağılmış vaziyette bulunan İstatistik Umum Müdürlüğü’nün tek bir çatı altında toplanarak daha verimli bir idareye kavuşturulmasının amaçlandığını belirtmiş ve nitelikli personel ihtiyacının giderilmesi konusuna değinmiştir.⁵⁹

Devlet İstatistik Enstitüsü’nün görev, yetki ve kuruluşu hakkında Kanunun maddeler halinde görüşülmesine aynı gün başlanmıştır. Başbakanlığa bağlı olması öngörülen Kurumun, ülkenin ekonomik ve sosyal faaliyetleri ile ilgili olarak; nüfus hareketleri, sağlık, eğitim, kültür, tarım, imalat, inşaat, istihraç, milli muhasebe, dış ticaret, fiyat, ticaret, hizmet, insan gücü, iş, işçi, ücret, iç ve dış nakliyat, maliye ve mali kurumlar, adalet gibi konularda istatistikler düzenlemeyi amaçladığı belirtilmiştir. Kurumun sonu (0) ve (5) ile biten yıllarda genel nüfus sayımı, (0) ile biten yıllarda genel tarım sayımı ve sonu (1) ile biten yıllarda genel sanayi ve iş yerleri sayımı yapması yanında hükümet tarafından verilecek diğer konularda da sayım ve anket işlemlerini yürütmesi amaçlanmıştır.⁶⁰ Millet Meclisi’nden sonra Cumhuriyet Senatosu’nda yapılan görüşmelerde de üyeler konuyla ilgili görüşlerini aktarmıştır. Bütçe Komisyonu Sözcüsü ve Muğla Senatörü Haldun Mentешеoğlu, İstatistik Umum Müdürlüğü’nün ilmi bir hüviyet içerisinde Enstitü haline geldiğini, devlet idaresinde radar görevi göreceğini vurgulamıştır.⁶¹ Görüşmeler neticesinde Devlet İstatistik Enstitüsü’nün kurulmasına dair Kanun, 8 Mayıs 1962’de Cumhuriyet Senatosu tarafından kabul edilmiştir.⁶² Böylece, nüfus hareketleri başta olmak üzere devletin ihtiyaç duyduğu bütün alanlarda istatistikle ilgili çalışmaların yapılmasına ilmi mahiyette bir enstitü ile devam edilmesi amaçlanmıştır. Bu kurumun ortaya koyacağı bilimsel çalışmalarla, devletin yakın ve uzun vadede planlar yapması amaçlanmıştır.

Kalkınma Planına dair görüşmeler ise 1960 yılından itibaren yoğun bir şekilde yapılmaya başlanmıştır. Kasım 1962’de Cumhuriyet Senatosu’nda yapılmış olan görüşmelerde Senatör Baki Güzey, nüfusla ilgili önemli bir konuyu hatırlatmış, planın nüfusu azaltıcı olumsuz bir politikaya dönüşmemesi gerektiğini vurgulamıştır.⁶³ 12 Kasım 1962’de kabul edilmiş olan Birinci Beş Yıllık

59 MMTD, 20 Nisan 1962, Birinci Dönem, Yetmiş yedinci Birleşim, Cilt: 4, s. 567-569.

60 MMTD, 20 Nisan 1962, s. 578.

61 CSTD, 3 Mayıs 1962, Birinci Dönem, Elli sekizinci Birleşim, Cilt: 3, s. 608.

62 CSTD, 8 Mayıs 1962, Birinci Dönem, Elli dokuzuncu Birleşim, Cilt: 4, s. 43.

63 Mustafa Salep, “Türk İktisat Tarihi Açısından Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)”, *Turkish Studies*, Volume: 12/12, s. 219.

Kalkınma Planı, 3 Aralık 1962'de Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁶⁴ Nüfus meselesine, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda önemli oranda yer ayrılmıştır. Nüfus artış hızının yüksek olmasının, iktisadi gelişme çabalarını kösteklediği vurgulanmış, nüfus politikasında değişikliğe şiddetle ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Doğumun düzenli olarak artması yanında, savaş yıllarında binde 20'nin üstünde olan ölüm hızının, 1945-50 yıllarında binde 17'ye, 1950-55 yıllarında binde 14,8'e, 1955-60 yıllarında ise binde 12'ye düştüğü belirtilmiş, bunun da nüfus artışına katkı sağladığı vurgulanmıştır. Planda yapılan değerlendirmede Türkiye nüfusunun hızla artış göstermesinin iktisadi gelişme çabalarını güçleştirdiği, milli gelir artış hızının yıllık yüzde 7 olarak belirlendiği, kişi başına düşen gelirin artış hızının yüzde 4 olduğu düşünüldüğünde yıllık yüzde 3 oranında nüfus artış oranının yüksek olduğu vurgulanmıştır. Son yıllarda Türkiye'de çok sayıda vatandaşın son derece ilkel yöntemlerle gebeliğe son vermeye çalıştıkları belirtilmiş, bu nedenle köylerde yılda yaklaşık 12 bin kadının öldüğü belirtilmiştir. Kalkınma Planında "yüksek, orta, alçak doğurganlık" için tahmini nüfus oranları belirlenmiştir. Buna göre; binde 34,4 yüksek doğurganlık oranı ile 1980 yılında Türkiye nüfusunun 49.947.000 olabileceği, binde 28,7 orta doğurganlık oranı ile 47.744.000 olabileceği, binde 23,4 alçak doğurganlık oranı ile 45.701.000 olabileceği belirtilmiştir.⁶⁵

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda nüfus planlamasını yasaklayan politikanın değiştirileceği belirtilmiş, nüfus planlamasının bir devlet müdahalesi olarak anlaşılması gerektiği, ailelerin istedikleri zaman ve istedikleri kadar çocuk sahibi olması anlamına geldiği vurgulanmıştır. Planda yeni nüfus planlaması ile ilgili tedbirler şu şekilde sıralanmıştır:

a. Gebelik önleyici bilgilerin yayılmasını ve gebelik önlemede kullanılan araç ve ilâçların ithal ve satışını yasaklayan kanun hükümleri kaldırılacaktır.

b. Sağlık hizmetlerinde çalışan personele (Doktor, hemşire, ebe, hemşire yardımcısı, sağlık memuru) nüfus plânlamasıyla ilgili olarak gereken bilgiler verilecektir. Bu, hem ilgili okul ve kurslarda bu konuda yeni dersler konularak, hem de normal okul ve kurs safhasını geçirmiş personeli yeniden kurslara çağırarak yapılacaktır.

c. Bu kimseler gerekli bilgiyi ve parasız dağıtım söz konusu olduğu hallerde malzemeyi isteyenlere vermekle ödevli olacaktır.

d. Mevcut imkânlardan faydalanılarak nüfus plânlaması eğitimi yapılacaktır.

e. Gerekli araç ve ilâçların ucuza ithali, yurt içinde imali ve muhtaç olanlara parasız dağıtılması imkânları araştırılacaktır.⁶⁶" Bütün bu bilgiler, gebeliği önleyici metotların yasal hale getirilmesi için kararlar alınacağını göstermiştir. Diğer taraftan ülkenin kalkınması ile nüfus artış oranı arasında bağlantı kurulmuş,

⁶⁴ A.g.m., s. 220.

⁶⁵ Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Plânı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1963, s. 67-70.

⁶⁶ A.g.e., s. 73; Fişek, a.g.m., s. 37.

nüfus artış oranının kalkınma hızının altında olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu da devletin nüfus politikasını doğrudan etkilemiştir.

2.b. Türkiye’de Doğum Kontrolü Meselesi ve Nüfus Planlaması Kanunu

Doğum kontrolü ve nüfus meselesi, 1960’lı yıllar boyunca yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı ile Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ortaklaşa hazırlanmış olan raporda Türkiye’de doğum kontrolünün gerekliliğinden bahsedilmiştir.⁶⁷ Turhan Feyzioğlu, aile saadeti için doğum kontrolünün faydalı olduğunu belirtmiş,⁶⁸ yılda 500 bin çocuğun düşürüldüğünü belirten Ankara Doğumevi Başhekimisi Dr. Zekai Tahir Burak, doğum kontrolünü desteklediklerini,⁶⁹ Üniversiteli Kadınlar Derneği İkinci Başkanı Doç. Dr. Nermin Abadan da doğum kontrolünü hararetle desteklediklerini belirtmiştir. Diğer taraftan 4 Haziran 1962’de Ankara’da Uluslararası Obstetrik ve Jinekoloji Semineri düzenlenmiş, seminerde doğumu engelleyici ilaçların Türkiye’de satılması talep edilmiştir.⁷⁰ Sağlık Bakanı Yusuf Azizoglu ise Yüksek Sağlık Şurası’nın 26 Kasım 1962 tarihli toplantısında yaptığı konuşmada, doğumun sınırlandırılmasının Hükümet müdahalesi olarak anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Bakan, kürtajın suç olduğunu, doğum kontrolü konusunda ise ailelerin talebi halinde Sağlık Bakanlığı’nın yol gösterici ve ailelere yardımcı olacağını belirtmiştir.⁷¹

Devlet Planlama Dairesi Birleşmiş Milletler Temsilcisi Hintli Hüseyin Abit, Türkiye’de doğum kontrolünün şart olduğunu belirtmiştir. Kadın Doğum Uzmanı Necdet Uranus ise doğum kontrolü konusunda 1962 yılı sonlarında İngiltere’ye gönderilmiştir.⁷² Aynı zamanda, doğumun kontrol edilmesi konusunda Amerika’dan teknik yardım talep edilmiştir. Çocuk ölümleri hakkında bir değerlendirme yapan Türk Ebeler Derneği Başkanı Sakine Arcan ise çocuk ölümlerinin yüzde elliyi aştığı durumlarda doğumun kontrolü yerine teşvik edilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.⁷³ Diğer taraftan Ankara Doğumevi Hastanesi tarafından yapılmış olan bir incelemede haftada 2-3 kadının çocuk düşürme vakası nedeniyle hayatını kaybettiği tespit edilmiştir. 1960’lı yıllarda doğum kontrolü konusunda yabancı uzmanlardan sıkça yararlanılmıştır. Bu kapsamda, Amerika Nüfus Konseyi üyelerinden Dr. Taylor, Tıp Fakültesi’nde;

67 *Milliyet*, 4 Mayıs 1962, s. 1.

68 *Milliyet*, 31 Ekim 1962, s. 1.

69 Sağlık Şurası Üyesi Dr. Zekai Tahir Burak, doğum kontrolünün uygulamada büyük güçlüklerle karşılaşacağını, konunun halkın kültür seviyesi ile doğrudan bağlantılı olduğunu belirtmiştir. *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1962, s. 1, 7; *Milliyet*, 18 Kasım 1962, s. 7.

70 *Milliyet*, 23 Kasım 1962, s. 7; *Milliyet*, 5 Haziran 1962, s. 7.

71 *Cumhuriyet*, 27 Kasım 1962, s. 1, 5.

72 *Milliyet*, 1 Aralık 1962, s. 1; *Milliyet*, 31 Aralık 1962, s. 1.

73 *Milliyet*, 24 Şubat 1963, s. 3; *Milliyet*, 13 Şubat 1963, s. 3.

“Doğum Kontrolünde Kullanılan Usuller” konulu bir konferans vermiştir.⁷⁴ Amerikalı Profesör Jack Lippes ise nüfus artışının dünyayı tehdit eden tehlikelerden en büyüğü olduğunu savunmuştur. Lippes, doğum kontrolünün Türkiye açısından Kıbrıs probleminden daha önemli olduğunu iddia etmiştir. Nihayet Lippes, doğumu kontrol edecek olan aletin rahim içine yerleştirilerek uygulanacağını belirtmiştir.⁷⁵ Bu açıklamanın yapıldığı yıl içerisinde, gebeliği yüzde yüz önleyen “*volidan*” isimli ilacın İngiltere tarafından üretildiği ve satışa sunulduğu haberi paylaşılmıştır. Fransa Sağlık Bakanı M. Raymond Marcali de Türkiye’de doğum kontrolünün lüzumlu olduğunu belirtmiştir.⁷⁶ 13 Ekim 1964’te başlayan CHP Kadınlar Kurultayı’nda da kadın delegeler, doğumun kontrolünü istemişlerdir.⁷⁷ Türkiye’deki nüfus artışının yabancı ülkeler ve uzmanlar tarafından yakından takip edilmiş olması yanında Türkiye’nin dış politikasında oldukça önemli bir konu olan Kıbrıs’tan çok daha önemli görülmesi, üzerinde ciddi olarak durulması gereken bir değerlendirmeye olmuştur.

Amerika’daki Nüfus Planlaması Konseyi toplantısından dönen Sağlık Bakanlığı Müsteşarı Dr. Nusret Fişek, doğum kontrolünün sadece az gelişmiş ülkeler için değil gelişmiş ülkeler için de en önemli problem olduğunu vurgulamıştır. Dr. Fişek, Konsey Başkanı Dr. Notenstein’in dünyayı tehdit eden iki tehlikeden bahsettiğini; birinin hidrojen bombası, diğerinin ise nüfus artışı olduğunu belirtmiştir.⁷⁸ 1960’lı yıllarda dünyadaki ve Türkiye’deki sağlık gündeminin en önemli konusu, ülkelerin nüfusu meselesi olmuştur. Bu kapsamda, bir süredir kamuoyunu meşgul eden nüfus artışı konusu Meclis gündemine taşınmıştır. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Kemal Demir, 1 Aralık 1964’te vermiş olduğu önerge ile *Nüfus Planlaması hakkında kanun tasarısının* diğer işlerden öncelikli olarak görüşülmesini önermiş ve bu öneri Meclis tarafından kabul edilmiştir.⁷⁹ Siirt Milletvekili Süreyya Öner de 3 Aralık 1964’te vermiş olduğu önerge ile nüfus kanunu tasarısının Dışişleri, Adalet, İçişleri ve Plan komisyonlarından seçilecek ikişer üyeden kurulu geçici komisyonda görüşülmesini önermiş ve bu öneri de kabul edilmiştir.⁸⁰

Nüfus Planlaması Hakkında Kanun tasarısı 8 Aralık 1964’te Millet Meclisi’nde okutulmuş ve görüşülmeye başlanmıştır. Adalet Partisi Grubu adına Isparta Milletvekili Ali İhsan Balım bir konuşma yapmıştır. Balım, bu tasarının adının Beş Yıllık Plan Kanununda “Aile Planlaması” olduğunu, bu tasarı ile gebeliği engelleyici ilaç ve sair vasıtaların devlet eliyle isteyene dağıtılmasının öngörüldüğünü belirtmiştir. İngiliz ekonomisti Malthus’un dünya nüfusunun geometrik olarak, gıda maddelerinin ise aritmetik olarak arttığı, savaş ve

74 *Milliyet*, 27 Temmuz 1964, s. 7; *Milliyet*, 14 Nisan 1963, s. 7.

75 *Cumhuriyet*, 15 Nisan 1964, s. 1.

76 *Milliyet*, 3 Ağustos 1964, s. 3; *Milliyet*, 20 Ağustos 1964, s. 2.

77 *Cumhuriyet*, 14 Ekim 1964, s. 1, 7.

78 *Milliyet*, 21 Ekim 1964, s. 1, 7.

79 *MMTD*, 1 Aralık 1964, Dönem: 1, 15. Birleşim, Cilt: 33, s. 612-613.

80 *MMTD*, 3 Aralık 1964, Dönem: 1, 17. Birleşim, Cilt: 33, s. 648.

salgın hastalıkların önlenmesi, nüfus kontrolünün yapılmaması durumunda insanlığın açlıktan öleceğine dair düşüncelerini belirten Milletvekili Balım, yeni üretim imkânlarının ve enerji kaynaklarının bulunmuş olmasının Malthus'un nazariyesinin yakın bir zamanda gerçekleşmesine engel olduğunu belirtmiştir. Balım ayrıca, son yirmi yıl içerisinde hekimlik alanında ve halk sağlığındaki gelişmelerin insanların daha uzun yaşamalarına ve ölümlerin azalmasına katkı sağladığını ve bunun da dünya nüfusunu artırdığını vurgulamıştır. Balım, dünyanın beşte dördünün geri kalmış memleketlerden oluştuğunu; kalkınmaya, refaha muhtaç olduklarını; açlığa, sefalete, sosyal güvenliğe, dışarıdan gelecek saldırılara karşı emniyette hissetmediklerini ve bunun nüfus planlamasının isabeti üzerine haklı tereddütler ortaya çıkardığını belirtmiştir. Tasarının amaçlarını maddeler halinde sıralayan Balım, hem ailenin hem de devletin iktisadi gelişimi ile çocuk sayısı arasındaki bağlantıya vurgu yapmıştır.⁸¹

Adalet Partisi Grubu adına konuşan Isparta Milletvekili Ali İhsan Balım, Adalet Partisi'nin çekincelerini de maddeler halinde belirtmiştir. Tasarının öncelikle "Aile Planlaması" olarak değiştirilmesini istemiştir. Gebeliği önleyici ilaçların ve tedbirlerin sadece istediği zaman ve istediği kadar çocuk sahibi olmak isteyen ailelere bir hak olarak tanınması gerektiğini, shevi arzuları için ve evlilik bağı olmaksızın gayrimeşru birleşmeleri teşvik amacı gütmemesinden emin olunması gerektiğini belirtmiştir. Balım, gebeliği önleyici ilaçların ve yöntemlerin insan sağlığına zararlı olmaması esası üzerinde ısrarla durulması gerektiğini belirtmiş, ilaçların başlangıçta kadınlar için rahatlatıcı olmasına rağmen yıllar sonra doğan çocukların sakat kaldığını "Tholidamit" ilacı üzerinden örneklendirmiş ve bu konunun önemine değinmiştir. Diğer taraftan Balım, gebeliği önleyici ilaçların maliyetinin fakir aileler için oldukça yük olabileceğine, bu masrafa katlanmak yerine bir çocuk daha yapmayı yeğleyebileceklerine işaret etmiştir. Sonuçta Balım, ekonomik ve kültürel kalkınmanın temin edilmesi durumunda, ailelerin kanuna da ihtiyaç duymadan doğum kontrollerini yapabileceğini vurgulamıştır.⁸²

İzmir Milletvekili Kadri Özek de Millet Meclisi'nde bir konuşma yapmıştır. Özek, çocuk sahibi olmanın, shevi arzuların üstünde bir durum olduğunu belirtmiş, her ailenin mükemmel çocuk yetiştirme arzusunda olduğunu ve tasarının bu amaç için faydalı imkânlar sunduğunu ifade etmiştir. Geri kalmış ve fakir bir millet olduğunu belirten Özek, Yüksek Planlama Teşkilatının yüzde 7,5 kalkınma hızının hatalı olduğunu, nüfusun sürekli artması nedeniyle bunun daha aşağılarda olduğunu belirtmiştir. Özek, gebeliği önleyici ilaçların hekimler tarafından reçete edilmesinin kullanımındaki güvenilirliği artıracaklarını vurgulamıştır. Milletvekili Kadri Özek, bu tasarıya bir ad vermek gerekirse; "Her aileye mükemmel çocuk yetiştirme imkânını bahşeden kanun!" adını verme kanaatinde olduğunu ifade etmiştir. Özek, nesebi gayri sahih çocukların

81 MMTD, 8 Aralık 1964, Dönem: 1, 19. Birleşim, Cilt: 33, s. 740-741.

82 MMTD, 8 Aralık 1964, s. 742.

nesebini sahil kılan bir kanunun daha önce kabul edildiğini, bunun miras hukukunda çeşitli sorunları beraberinde getirdiğini, bu tasarı ile bu sorunun da engelleneceğini ifade etmiştir. Özetle Özek, tasarının sağlık, sosyal, iktisadi bakımdan faydalı olacağını, topyekün bir cemiyetin fertlerinin mükemmel yetişmesi bakımından faydalarının saymakla bitmeyeceğini savunmuştur.⁸³

Kayseri Milletvekili Dr. Vedat Ali Özkan da bir konuşma yapmıştır. Özkan, dünya nüfusunun artmasına rağmen ülkelerin daha müreffeh olduğunu ve memleketlerde ilerleme ve kalkınma hamlelerinin müşahede edildiğini vurgulamıştır. Özkan, Fransa'da nüfus artışının hiçbir zaman tehlikeli görülmediğini, İtalya'nın doğum kontrolüne ait propagandayı yasakladığını vurgulamıştır.⁸⁴ 1954 yılında doğum kontrolünü uygulamaya başlayan Macaristan'ın nüfusunun durma noktasına geldiğini belirten Özkan, gelecekte bir gün az nüfusun memleket için bir zaaf unsuru olacağını, kalabalık nüfuslu yakın komşuların iştahını kabartacağını ifade etmiştir. Özkan, Türkiye nüfusunun aşırı olduğunu belirtmenin güç olduğunu, ekilip biçilen arazide limite yaklaşıldığı doğru ise de hayvancılık ve deniz ürünleri konusunun büyük bir gelecek vaat ettiğini vurgulamıştır. Anadolu'nun bugün bomboş olduğunu, kilometrekareye 50 yıl sonra dahi düşecek nüfus çoğunluğunun hiç de endişe edecek mahiyette olmayacağını belirtmiştir. Özkan, gebeliği önleyici yayınların zararlı olacağını, vaktinden önce gençlerde cinsi münasebet arzuları oluşturacağını, bunun da genç nesillerde çeşitli felaketsel neden olacağını ifade etmiştir. Uygulanacak aile planlamasının üst kademeler tarafından hemen benimseneceğini, fakir tabakaların ise ilgisiz kalacağını, bunun da üremede cemiyetin entelektüel dengesi aleyhine artacağını belirten Özkan, müreffeh tabakanın gayrimeşru yolları kullanmasına hukuki bir yol tanınmış olacağını belirtmiş, aile planlamasının bir memlekette hakiki olarak uygulanmasının ancak iki kutbun birbirine azami yaklaştığı bir dönemde tespit edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁸⁵

Doğum kontrolündeki ilaçların ne derece zararlı olduğunu henüz bilmediklerini, 4-5 yıllık bir tecrübenin bu konuda yeterli olmadığını, yirmi yıl sonra bu ilaçların hormon kaynaklı bir soruna yol açma ihtimalinin çok az olsa da düşündürmesi gerektiğini belirten Kayseri Milletvekili Dr. Vedat Ali Özkan, ilaçlara ödenecek paranın da ciddi bir maliyet oluşturduğunu vurgulamıştır. Amerika'da bir ailenin ortalama 4 ila 6 çocuğunun olduğunu, Türkiye'nin bu seviyeye ancak 100 yılda ulaşabileceğini belirten Özkan, nüfus planlamasının fikir olarak doğru olabileceğini, ancak Türkiye'nin şartlarına uygun olmadığını ifade etmiştir. Özkan, çocuk ölümlerinin yüksek olduğunu, çocuk ölüm oranlarını Batı seviyelerine düşürmek, bunun için tedbirler alınması gerektiğine işaret etmiştir. 5-6 çocuğa sahip olan kadınların düşükler yaptığını, tıbben

83 MMTD, 8 Aralık 1964, s. 743-745.

84 MMTD, 8 Aralık 1964, s. 745.

85 MMTD, 8 Aralık 1964, s. 746.

zaruret durumlarında bir aile planlamasının yapılmasının daha doğru olacağını belirten Özkan, nüfus planlamasının bir dava olmaktan çok uzak olduğunu, büyük dertler içerisinde bunun bir fantezi olduğunu, nüfus artışını engellemek yerine vasıflı ve sıhhatli bir nesil yetiştirmenin usullerini aramak gerektiğini vurgulamıştır.⁸⁶

Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı ise yapmış olduğu konuşmada, Türkiye'nin iktisadi, içtimai eğitim tedbirleri almakta aciziyet içinde olduğunu, bu nedenle tıbbi yardıma çağırıldığını belirtmiştir. Savacı, eğer ülkenin hızla kalkınacağına ümit bağlamış, inanmış kişiler isek, bu tasarının şimdilik iade edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ülkede nüfusun hızla artmasının Türkiye aleyhine bir durum olmadığını belirten Savacı, alınamayan ekonomik tedbirlerin, gerçekleştirilemeyen eğitim gelişmelerinin nüfus planlaması ile sağlanamayacağını vurgulamıştır. Savacı, Türkiye'de tetkiklerde bulunmuş olan Prof. Waet'in Türkiye'deki nüfus kaynağını kalkınmanın en önemli unsuru olarak gördüğüne işaret etmiş, muhtelif zamanlarda Türkiye'yi ziyaret eden farklı kişilerin de aynı konuya değindiklerine vurgu yapmıştır. Savacı ayrıca, Türkiye'nin jeopolitik konumunun nüfusun sınırlandırılmasını gerektirmediğini belirtmiştir. Savacı bu konunun 30 kadar ilim adamı tarafından tartışıldığını, hiçbirinin kayıtsız ve şartsız bu tasarıya evet demediğini, 22 tanesinin şartlı olarak evet dediğini, 6 tanesinin hayır dediğini, 2 tanesinin ise çekimser kaldığını belirtmiştir.⁸⁷

Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin de yapmış olduğu konuşmada, sadece ekonomik gerekçelerle nüfusun azaltılmasına dair bir çarenin doğru olmadığını belirtmiştir. Almanya'nın Türkiye'den insan gücü talebine vurgu yapan Bilgin, Türkiye'nin nüfusunu azaltmasını gerektirecek hiçbir durum olmadığını, yegâne gücünün insan gücü olduğunu vurgulamıştır. Milli gelirini artırma yoluna bakılması gerekirken, azaltma amacıyla olmanın açıklanabilir hiçbir tarafının bulunmadığını belirtmiştir.⁸⁸ Bilgin, Türkiye nüfusunun henüz 28 milyonun içinde iken, hemen yanımda 200 milyonu aşmış devletler varken, nüfus sınırlamasına gidilmesinin anlaşılabilir bir durum olmadığını vurgulamıştır. Bilgin, çevre ülkelerin nüfus yoğunluğundan Türkiye'deki nüfus yoğunluğunun oldukça düşük olduğunu, bu ülkelerin nüfus planlaması düşünmezken Türkiye'de bu konuda acele edilmesinin doğru olmadığını belirtmiştir. Nihayet Bilgin, ülkenin kalkınmasındaki en önemli gücün insan gücü olduğunu vurgulamıştır.⁸⁹

Millet Meclisi'nde yapılmış olan görüşmelerde Sağlık Bakanı Dr. Kemal Demir de bir konuşma yapmıştır. Bakan Demir, kanun tasarısının acele bir gayretle getirilmediğini, 1958 yılında konunun ele alındığını, bir komisyon kurularak

86 MMTD, 8 Aralık 1964, s. 747.

87 MMTD, 8 Aralık 1964, s. 748-749.

88 MMTD, 8 Aralık 1964, s. 749.

89 MMTD, 8 Aralık 1964, s. 751-752.

Türkiye'nin nüfus planlaması probleminin tetkik edildiğini belirtmiştir. Daha sonra da Yüksek Planlama Teşkilatı tarafından yeniden çalışmalar yapıldığını ve kalkınma planının bünyesine dâhil edildiğini belirtmiştir. Bakan Demir, 500 bin annenin kendi isteği ile çocuk düşürdüğünden bahsetmiştir. Her yıl 10 bin annenin çocuk düşürme nedeniyle öldüğünü, ölmeyenlerden % 27'sinin kısırlaştığını, üç çocuktan birinin düşük olduğunu belirten Bakan Demir, Türkiye'de doğan her 1000 çocuktan 150-160'ının bir yaşına gelmeden vefat ettiğini vurgulamıştır. Bakan Demir, doğum kontrolünün yasak olduğu, Güney Amerika da dâhil, devletlerde çocuk ölümünün binde 87 olduğunu, doğum kontrolüne izin verilen Asya ülkelerindeki çocuk ölümleri ortalamasının ise binde 56 olduğunu belirtmiş, ailelerin bakamayacakları ve yetiştiremeyecekleri çocukların ölümle karşı karşıya kaldıklarını ifade etmiştir.⁹⁰

Sağlık Bakanı Dr. Kemal Demir, Türkiye nüfusunun % 40'ını 15 yaşından küçüklerin oluşturduğunu, diğer ülkelerde bu oranın % 20 ila en çok % 15 arasında gerçekleştiğini belirtmiş, bunun ekonomik açıdan kişi başına düşen geliri düşürdüğünü ifade etmiştir. Bakan Demir, Tarım Bakanı Müsteşarı Osman Soysal'ın konuşmalarından alıntılar yaparak, Türkiye'de tarımsal verimin artışının sınırlı olduğunu, bunu sınırsız bir şekilde artırmanın mümkün olmadığını belirtmiştir. Ülke nüfusunun % 70'inin köylerde yaşadığını, 15 yaş ve üzeri faal nüfusun 12.933.000 olduğunu, bunun da % 75'inin tarım sektöründe çalıştığını belirtmiştir. Bakan Demir, ekonomik ve sosyal durumu uygun olan ailelerin doğum kontrolü yaptıklarını, uygun olmayan ailelerin ise yapmadıklarını belirtmiştir. Nüfus planlaması kanun tasarısı ile toplumdaki dengenin sağlanacağını belirten Bakan Demir, 237.200 devlet memurunun % 82'sinin evli olduğunu, evlilerden % 18'inin üç çocuğunun, % 4'ünün dört çocuğunun, % 5'inin ise daha fazla çocuğunun olduğunu belirtmiştir.⁹¹ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı olarak gebeliği önleyici tedbirleri halka öğretmek için eğitimler yapmayı düşündüklerini, araştırma merkezleri kurmayı, ilaçların ve araçların ucuz bir şekilde ithalinin sağlanacağını belirten Bakan Demir, tıbbi sebepler dışında gebeliğin devamına mani olacak her türlü müdahalenin suç olduğunu ve suç olarak kalacağını belirtmiştir. Nüfus planlaması ile nüfus artışının yine devam edeceğini belirten Bakan Demir, % 3 olan artışın % 2,2 veya % 2,5'e düşeceğini belirtmiştir. Bakan Demir, ailelerin bakabilecekleri ve yetiştirebilecekleri kadar çocuk sahibi olmalarını önemsediklerini, Bakanlık olarak da hem annenin hem de çocuğun sağlığını korumak için çalışmalar yürütmeye devam edeceklerini vurgulamıştır. Bakan Demir, sözlerini şu şekilde tamamlamıştır: "*...Ama bakamayacağı, yetiştiremeyeceği çocuğa hamile kalan ve bu çocuğun doğumunu bu yönden mahzurlu gören ailelere bunu sağlayacak, temin edecek bilgileri vermek, ilaçları ve araçları alabilmesini temin etmesi imkânlarını sağlamak ve böylece anayı gayrimeşru, gayri fenni yollara gitmekten alıkoymak, sağlığını korumak,*

90 MMTD, 8 Aralık 1964, s. 752-754.

91 MMTD, 8 Aralık 1964, s. 755-757.

hayatını korumaktır. Bizim aile nüfus planlaması kanun tasarısından Bakanlık olarak anladığımız budur.⁹²

Nüfus Planlaması hakkındaki kanun tasarısının Millet Meclisi görüşmeleri esnasında Niğde Milletvekili Ruhi Soyer de bir konuşma yapmıştır. Soyer, çıkarılması amaçlanan kanun tasarısının faydalarını maddeler halinde sıralamıştır. Birinci olarak, istemediği halde çocuk sahibi olan ve bundan kurtulmak isteyen ve hiçbir çare bulamayan annelerin gayrifenni ve gayrisihhi usullerle kendilerini tehlikeye ve ölüme atmalarına engel olmak gerektiğini belirtmiştir. İkinci olarak, vatandaşların istedikleri zaman çocuk sahibi olmalarını sağlamak gerektiğini vurgulamıştır. Üçüncü olarak ise, besleyemeyeceği ve bakamayacağı çocuğu dünyaya getirmemesi gerektiğini ifade etmiştir.⁹³ Bu yönüyle Soyer, Bakan Demir'le benzer bir kanaati dile getirmiştir.

17 Aralık 1964'te Nüfus Planlaması hakkında kanun tasarısı maddeleri hakkında yapılan görüşmeler neticesinde, tasarının tamamı oylanmış ve kabul edilmiştir.⁹⁴ Diğer taraftan Nüfus Planlaması hakkında kanun tasarısının ismi üzerine hem Millet Meclisi'nde hem de Cumhuriyet Senatosu'nda tartışmalar yaşanmıştır. Çeşitli milletvekilleri ve senatörler "nüfus planlaması" yerine "aile planlaması" adının verilmesini istemişlerdir. Nihayet bu teklif Cumhuriyet Senatosu'nda oylanmış, ancak kabul edilmemiştir.⁹⁵ Nüfus planlaması hakkında Kanunun birinci maddesine göz atmak, konunun çerçevesini belirleme açısından önemlidir. Buna göre: "*Nüfus planlaması, fertlerin istedikleri sayıda ve istedikleri zaman çocuk sahibi olmaları demektir. Bu husus, gebeliği önleyici tedbirlerle sağlanır. Tıbbi zaruretler önleyici tedbirlerle sağlanır. Tıbbi zaruretler dışında gebelik sona erdirilemez veya sterilizasyon veya kastrasyon ameliyesi yapılamaz.*"⁹⁶

Nüfus Planlaması hakkındaki kanun tasarısı, Millet Meclisi'nden sonra Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülmüştür. Senatoda konu ile ilgili söz alan Edirne Senatörü Tahsin Banguoğlu, bu kanunun Türkiye'de nüfusu artırmak için değil azaltmak için getirildiğini belirtmiştir. Nüfusun azaltılmak istendiğini vurgulayan Banguoğlu, 20 yılda 8 milyon çocuğun imha edilmesinin amaçlandığını belirtmiştir. Doğum kontrolü sözünün nüfus planlaması olarak değiştirildiğini belirten Banguoğlu, devletin esas amacının doğumu azaltmak olduğunu ifade etmiştir. Nüfusun fazlalığı konusunun sosyalistlerin maksatlı propagandaları olduğunu belirten Banguoğlu, milletçe daha çok artmaya ve gelişmeye muhtaç olduğunu vurgulamıştır. Banguoğlu, medeniyetin bir memleketteki nüfus kesafetiyle gerçekleştirilebileceğini ve nüfus kesafetine ulaşamayan memleketlerde medeniyetin olmayacağını ifade etmiştir. Yeterli nüfus kesafetine ulaşılmadığını belirten Banguoğlu, nüfus planlaması

92 MMTD, 8 Aralık 1964, s. 759.

93 MMTD, 17 Aralık 1964, Dönem: 1, 25. Birleşim, Cilt: 34, s. 208.

94 MMTD, 17 Aralık 1964, s. 232; *Milliyet*, 18 Aralık 1964, s. 1.

95 CSTD, 18 Mart 1965, Birinci Dönem, Elli altıncı birleşim, Cilt: 26, s. 160.

96 CSTD, 18 Mart 1965, s. 161.

kanununun Türkiye için çok zararlı olduğunu vurgulamıştır.⁹⁷ Kayseri Senatörü Hüsnü Dikeçligil de Nüfus Planlamasına dair kanun tasarısına karşı çıkmıştır. Bu kanunun Türk milletinin hayatı ile ilgili olduğunu belirten Dikeçligil, Türk milletinin kısırlaştırılmak istendiğini ifade etmiştir. Dikeçligil ayrıca, nüfusun azlığı ile devletin kolayca idare edileceğine dair anlayışın yanlışlığına vurgu yapmış, nüfusu artan bölgelerde memleketlerin hareketli olduğuna ve hareketliliğin memleket için yararlı bir durum oluşturduğuna dikkat çekmiştir.⁹⁸

Nüfus Planlaması konusunda konuşan Anayasa ve Adalet Komisyonu Sözcüsü Zihni Betil, Beş Yıllık Kalkınma Planında ve Hükümet Programında nüfus planlaması konusunda maddelerin yer aldığına ve bunun Meclis tarafından onaylandığına dikkat çekmiştir. Betil, Nüfus Planlaması konusundaki kanun tasarısının aslında İkinci Karma Hükümet tarafından 24 Haziran 1962 tarihinde Meclis'e sevk edildiğine işaret etmiştir.⁹⁹ İstanbul Senatörü Mebrure Aksoley ise 1938 yılında Ankara Halkevi'nde görev yaparken köylere gittiklerini ve bir köy kadınının 6 çocuk doğurduğunu, 7. çocuğa takatinin kalmadığını, bir şeyler öğretmesini istediğini belirtmiştir. Aksoley, şehirlerde nüfus planlamasının mükemmel bir şekilde uygulandığını, biçare köylü kadınların yardıma ihtiyaçları olduğunu, bu nedenle nüfus planlaması kanununun önemine değinmiştir. Böylece kadın ve çocuk ölümlerinin, sakatlanmaların önüne geçileceğini belirtmiştir.¹⁰⁰

Nüfus Planlaması Kanun Tasarısı hakkında Cumhuriyet Senatosu'nda lehte ve aleyhte yapılan konuşmalar neticesinde maddeler halinde oylamaya geçilmiştir. Tasarının tamamı için yapılan oylamaya 116 üye katılmış, 71 üye kabul oyu, 44 üye ret oyu kullanırken 1 üye ise çekimser kalmıştır. Böylece kanun tasarısı çoğunlukla kabul edilmiştir. Tasarıya ret oyu veren üyelerin önemli bir kısmı, kanun metni içerisindeki "fertler" ifadesi yerine "aile" ifadesinin kullanılmasını istemişler, bazıları ise metinlerin Türk aile yapısına uygun bir şekilde açıklanmasını talep etmişlerdir.¹⁰¹ Nihayet 557 sayılı ve toplam 11 maddeden oluşan "Nüfus Planlaması hakkında Kanun", 10 Nisan 1965 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Mezkûr Kanun'un 3. maddesinde şu hükümler yer almaktadır: "*Gebeliğin ana hayatını tehdit ettiği veya edeceği, rü'seymin veya ceninin normal gelişmesini imkânsız kılan veya doğacak çocuk ile onu takip edecek nesiller için ağır maluliyet sebebi teşkil edecek hallerde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının yetkili kılacağı kurulların objektif arazlara dayanan gerekçeli raporları üzerine rahim tahliye edilebilir. Derhal müdahale edilmediği takdirde hayatı veya hayati organlardan birisini tehdit eden âcil hallerde, durumu tesbit eden yetkili hekim tarafından da gerekli müdahale yapılarak rahim tahliye edilebilir. Ancak, hekim bu müdahaleyi yapmadan evvel veya mümkün olmadığı ahvalde en geç yirmi*

97 CSTD, 19 Mart 1965, Birinci Dönem, Elli yedinci Birleşim, Cilt: 26, s. 170, 172.

98 CSTD, 19 Mart 1965, s. 174.

99 CSTD, 19 Mart 1965, s. 175.

100 CSTD, 19 Mart 1965, s. 176.

101 CSTD, 22 Mart 1965, Birinci Dönem, Elli sekizinci Birleşim, Cilt: 26, s. 234; *Milliyet*, 23 Mart 1965, s. 1.

dört saat içinde yapılan müdahale ile müdahaleyi icabettiren gerekçeleri illerde sağlık ve sosyal yardım müdürlüklerine, ilçelerde Hükümet tabipliklerine bildirmeye mecburdur. Müdahale yoluyla rahmin tahliyesiyle ilgili esaslar, hastalıklar, tahliyenin yapılabileceği yer ve kurumlar ile âcil hallerin nelerden ibaret bulunduğu ve yapılacak ihbarın şekil ve mahiyeti Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından çıkarılacak bir tüzükle düzenlenir.¹⁰² Böylece, rahim tahliyesine dair usuller ve esaslar belirlenmiştir.

Nüfus Planlaması Kanunu'ndan sonra Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından 6 Aralık 1965'te 10 maddeden oluşan Nüfus Planlaması Yönetmeliği çıkarılmıştır. Yönetmelikte nüfus planlaması; "fertlerin istedikleri sayıda ve istedikleri zaman çocuk sahibi olmaları" şeklinde tarif edilmiştir. Nüfus planlamasının gebeliği önleyici tedbirlerle sağlanacağı belirtilmiş, bunun bir halk sağlığı konusu olduğu, gebeliğin istenildiği zaman önlenebileceğinin halka anlatılması işinin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığında olduğu vurgulanmıştır. Yönetmelikte halka; "memleketin ve ailenin bakıp besleyemeyeceği kadar çok sayıda çocuğa değil, iyi bakılmış ve yetiştirilmiş çocuklara muhtaç olduğunu" öğretmek gerektiği ifade edilmiştir. Nüfus planlaması işlerini yürütmek üzere Bakanlığa bağlı Nüfus Planlaması Genel Müdürlüğünün hizmetlerinin çıkarılacak bir yönerge ile belirleneceği hükme bağlanmıştır.¹⁰³ Böylece, nüfus planlaması ile ilgili yeni alt bir mevzuat yürürlüğe girmiştir.

Nüfus Planlaması hakkında Kanun'un görüşülmesi esnasında ve kabulünden sonra doğum kontrolü konusunda olumlu ve olumsuz değerlendirmeler yoğun bir şekilde sürdürülmüştür. Bu kapsamda, Türk Ebeler Derneği Başkanı Sekine Arcan, Türkiye'de doğumun kontrolüne karşı olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁴ Alparslan Türkeş de doğum kontrolü ile nüfusun azaltılmasının çok zararlı olduğunu ve nüfusun azaltılarak iktisadi gelişmenin sağlanamayacağını vurgulamıştır. Nüfus kontrolü için yapılan dış yardımlara değinen Türkeş, bu konuda dış yardım yapılmasının altında başka amaçların olduğunu ve Türkiye'nin gelişmesinin istenmediğini belirtmiştir.¹⁰⁵ Nüfusun azaltılmasına yönelik politikalara, çeşitli nedenlerle karşı çıkan önemli bir toplumsal kesim bulunmakla birlikte, 557 sayılı Kanunun kabul edilmesi ile Türkiye'de nüfus planlaması resmi bir hüviyete bürünmüştür.

2.c. 1965 Sonrasında Yaşanan Temel Gelişmeler

Türkiye nüfusunun hızlı bir şekilde artışı ve gebelik sürecinde yaşanan çeşitli sağlık sorunları nedeniyle Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Bu kapsamda özellikle Müsteşar Dr. Nusret Fişek, nüfusla ilgili çeşitli çalışmalara öncülük etmiştir. Dr. Fişek,

102 *Resmi Gazete*, 10 Nisan 1965, Sayı: 11976, s. 2.

103 *Resmi Gazete*, 6 Aralık 1965, Sayı: 12169, s. 7.

104 *Milliyet*, 28 Nisan 1965, s. 3.

105 Alparslan Türkeş, *Temel Görüşler*, Dergah Yayınları, İstanbul 1975, s. 224- 226.

doğu illerindeki doğurganlık oranının yüksek oluşunu sosyal ve ekonomik düzeydeki az gelişmişliğe bağlamıştır.¹⁰⁶ 1965 yılında çıkarılmış olan 557 sayılı “Nüfus Planlaması hakkında Kanun” ile doğum kontrolleri de yasal bir zemine kavuşmuştur. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, aile planlamasında özellikle ebe ve hemşirelerin eğitimlerine önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Gebelikle ilgili alınması gereken tedbirler ve modern yöntemlerin kullanılması konusunda sağlık personelinin yanında hekimlerin de vatandaşları güdülemeleri gerektiği belirtilmiştir.¹⁰⁷ Diğer taraftan, doğumun kontrolü çalışmalarına İstanbul Zeynep Kamil Hastanesi’nde başlanmıştır. Kanunun kabulünden sonra, ağızdan alınan ilaçların dağıtımı ile doğum kontrolüne devam edilmiştir. 21 Temmuz 1965 tarihli bir haberde ise Ankara’da 500’den fazla kadının kliniklerden doğum kontrol ilacı aldığı belirtilmiştir.¹⁰⁸

Nüfus Planlaması Hakkında Kanun’un çıkarılmasından sonra Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatındaki idari yapıda bazı değişiklikler yapılmış ve oluşturulan pozisyonlara idareciler tayin edilmiştir. Bu kapsamda, Eczacılık ve Tıbbi Müstahzarlar Genel Müdür Muavini Dr. Mehmet Turgut Metiner, 17 Ağustos 1965’te 665 sayılı Kanuna istinaden ihdas olunmuş olan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Nüfus Planlaması Genel Müdürü olarak görevlendirilmiş,¹⁰⁹ 23 Şubat 1970’te ise asaleten atanmıştır.¹¹⁰ Trabzon Numune Hastanesi Asabiye Mütahhasısı Dr. Nuri Anıl, 20 Nisan 1968’de Gümüşhane Nüfus Planlaması Bölgeler Grubu Başkanlığına,¹¹¹ Bakanlık Müfettişi Dr. Süleyman Kâni Çubukçu ise 6 Aralık 1968’de Van Nüfus Planlaması Bölgeler Grubu Başkanlığına atanmıştır.¹¹² Merkezde ve taşrada oluşturulmuş olan bu kadro pozisyonları ve birimleri vasıtasıyla nüfus planlaması ile ilgili iş ve işlemler yürütülmüştür.

1965 yılından 1970 yılına kadar yürütülmüş olan nüfus planlaması çalışmaları, geçiş sürecinin sancularıyla devam etmiştir. Bu dönemde, konuyla ilgili birbirine zıt görüşlerin kamuoyunda tartışıldığı anlaşılmaktadır. Kanunun çıkarılmasından sonra, Hükümetin daveti üzerine Türkiye’ye gelmiş olan Nüfus Konseyi Yönetim Kurulu Üyesi Rockefeller, Türkiye’nin doğum kontrolüne önderlik edebileceğini belirtmiştir.¹¹³ Bu kapsamda, 1913 yılında kurulmuş olan Rockefeller Vakfı’nın politikalarını da kısaca değerlendirmek yararlı olacaktır. Vakıf, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra açlık ve yoksulluk sorununa “nüfus planlaması” ve “tarımsal üretim artışı” bağlamında yaklaşmıştır.¹¹⁴ Ford Vakfı

106 Fişek, *a.g.m.*, s. 38.

107 *A.g.m.*, s. 38.

108 *Milliyet*, 13 Haziran 1965, s. 3; *Milliyet*, 21 Temmuz 1965, s. 1.

109 BCA, Kurum Kodu: 30.11.1.0, Yer Bilgisi: 313.23.16, Belge Tarihi: 17.08.1965

110 BCA, Kurum Kodu: 30.11.1.0, Yer Bilgisi: 352.7.2 Belge Tarihi: 23.02.1970

111 BCA, Kurum Kodu: 30.11.1.0, Yer Bilgisi: 334.16.15, 2 Belge Tarihi: 20.04.1968

112 BCA, Kurum Kodu: 30.11.1.0, Yer Bilgisi: 340.45.4, 2 Belge Tarihi: 06.12.1968

113 *Milliyet*, 25 Şubat 1966, s. 3.

114 Aziz Küçük, “Hayırseverliğin Ötesi: Türkiye’de Nüfus ve Tarım Politikalarında Rockefeller Etkisi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 75, No: 4, 2020, s. 1492.

ile Rockefeller Vakfı, 1952 yılı Kasım ayında Nüfus Konseyi'ni kurmuşlardır. Bu Konsey, özellikle üçüncü dünya ülkelerinde nüfusun kontrol edilmesine yönelik bir politikaya öncülük etmiştir. Vakıf ve Konsey, uluslararası barış ve güvenliği sağlamanın ancak doğurganlığı azaltma ile mümkün olacağını savunmuştur. Komünizmin de açlık sıkıntısı çeken toplumları kullanacağı düşüncesi, doğum kontrolünde diğer güdüleyici bir unsur olmuştur.¹¹⁵ Diğer taraftan 1966 yılı içerisinde gerçekleştirdiği Niğde ziyaretinde bir konuşma yapan Başbakan Süleyman Demirel, nüfusun yıllık 700 bin arttığından bahsetmiş, nüfusun doyurulmasının, giydirilmesinin ve iş sahibi yapılmasının Türkiye için oldukça önemli bir sorun olduğunu belirtmiştir. Son on beş yılda yıllık 400 bin ton hububatın dışarıdan alındığını belirten Demirel, yağın ve giyim için hammaddenin de dışarıdan alındığını vurgulamıştır. Ayrıca önümüzdeki yıllarda tüm dünyada gıdada sorun yaşanacağını belirtmiştir.¹¹⁶ Bu değerlendirmeler, nüfusun beslenemeyeceğine dair dış görüşlerin içeride oldukça etkili bir noktaya ulaştığını göstermektedir.

Aile Planlaması Derneği'nin düzenlemiş olduğu seminerde konuşan Dernek Başkanı Ziya Durmuş, aile planlamasına çeşitli kesimlerden mukavemet geldiğini ve asıl üzücü konunun ise kürtajı gayrimeşru bir kazanç kapısı haline getiren bazı doktorların da aile planlamasına karşı çıktığını belirtmiştir.¹¹⁷ Aynı seminerde bir konuşma yapan Prof. Dr. Haluk Cillov ise doğum kontrolünün ne Amerikan uşaklığı ne de Rus köleliği olduğunu belirtmiştir. Buna karşın, Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı ve Türkiye Milli Talebe Federasyonu tarafından 13 Haziran 1967'de yapılmış olan ortak açıklamada, Türk milletinin doğum kontrolü ile kısırlaştırılmak istendiği savunulmuştur.¹¹⁸ CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş de 20 Nisan 1968'de Parti Genel Merkezinde teşkilat mensuplarına yönelik gerçekleştirmiş olduğu konuşmada, Türkiye'de uygulanmakta olan doğum kontrolünün Türk milletinin varlığına, geleceğine, Türk neslinin istikbaline bir hıyanet, bir suikast olduğunu vurgulamıştır. Alparslan Türkeş'in bu açıklamasından bir yıl sonra, Ankara'da düzenlenmiş olan doğum kontrolü seminerini MHP'li komandolar basmışlardır.¹¹⁹ Doğum kontrolünü silahsız bir haçlı seferi olarak değerlendiren Doç. Dr. Osman Nuri Koçtürk ve Doç. Dr. Recep Doksat ise bir dernek kurma kararı almışlardır. Türkiye'deki tartışmalar bu şekilde ilerlerken papa, doğum kontrolünün günah olduğunu açıklamış, Katolikleri doğum kontrolünü redde çağırmıştır. Fener Rum Patriği Athenagoras da doğum kontrolüne karşı olduğunu açıklamıştır.¹²⁰ 1968 döneminde doğum kontrolü ile ilgili Hristiyanlığın dini liderleri bu şekilde değerlendirmeler yapmışlardır. Tarihler 1972 yılını gösterdiğinde, İslam

115 *A.g.m.*, s. 1496-1497.

116 *BCA*, Dosya: A6, Kurum Kodu: 030.01 Yer Bilgisi: 16.87.15, 2.

117 *Cumhuriyet*, 9 Mart 1967, s. 1, 7.

118 *Milliyet*, 9 Mart 1967, s. 7; *Milliyet*, 14 Haziran 1967, s. 3.

119 *Milliyet*, 21 Nisan 1968, s. 1; *Milliyet*, 8 Nisan 1969, s. 1.

120 *Milliyet*, 17 Ağustos 1968, s. 3; *Milliyet*, 1 Ağustos 1968, s. 1; *Milliyet*, 10 Ağustos 1968, s. 1.

Konferansı'na katılan 23 İslam ülkesinden 60 katılımcının ise aile planlamasını onayladığı görülmektedir.¹²¹

Türkiye'de 1965 yılında kabul edilmiş olan Nüfus Planlaması Kanunu'nun uygulama aşamasında çeşitli sorunlarla karşılaştığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, doğum kontrolünde pilot bölge olarak belirlenmiş olan Menemen'de 551 kadından 183'ünün doğum kontrolüne "hayır" dedikleri belirtilmiştir. Basına intikal eden bir haberde, doğum kontrol haplarının ölüme neden olabileceği, Amerika'da bu hapların artık "kan pıhtılaşması yapabilir" etiketi ile satılacağı belirtilmiştir.¹²² Çeşitli tartışmalara neden olan haplarla ilgili Amerika'da araştırmalar yapıldığı ifade edilmiştir. Doğum kontrol hapi kullanmasına rağmen 8 çocuk doğurmuş olan Amerikalı bir kadının ise 6 yıl süren dava sonucunda 180 bin lira tazminat aldığı belirtilmiştir. 1970'li yıllar ise hem doğum kontrolü hem de kullanılan haplar konusunda yeni gelişmeleri ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda İngiltere'de anında kullanılan doğum kontrol hapının geliştirildiği belirtilmiştir.¹²³ Diğer taraftan BM Kadın Kolları, doğum kontrolünün serbest olması konusunda bir kararı kabul etmiştir. Doğum kontrolünün serbest bir şekilde yapıldığı bu dönemde olumsuz çeşitli olayların olduğu da belirtilmiştir. 1974 yılında yapılmış olan bir araştırmaya göre kocakarı ilaçları ile çocuk düşürmeye çalışan 500 bin kadından 12 bininin hayatını kaybettiği belirtilmiştir.¹²⁴

Nüfus Planlaması Kanunu'nun çıkarılmasından sonra yabancı ülkelerden yardım adı altında çeşitli tıbbi malzemeler alınmıştır. Bu kapsamda American Population Council tarafından nüfus planlama kliniklerinde kullanılmak üzere bağış yoluyla gönderilmiş olan tıbbi maddelerin gümrük vergisinden, ithalat gider vergisinden ve sair harçlardan, resimlerden muaf tutularak ithal edilmesi Bakanlar Kurulu tarafından 29 Haziran 1966 tarihinde kararlaştırılmıştır.¹²⁵ Bu çerçevede tıbbi araştırmalar için; 450 kg ağırlığında 4 kutu halinde "Polyethylene ve Barium Sulfat karışımı"¹²⁶; 10.000 adet "İpliksiz B ebadında Lippes Loop'ları", 10.000 adet "İpliksiz D ebadında Lippes Loop'ları", 30.000 adet "İpliksiz C ebadında Lippes Loop'ları"¹²⁷; 30 doz "Ortho-Gynol Vaginal Jöle aplikatörlü", 120 doz "Ortho-Gynol Vaginal Jöle aplikatörsüz", 25 doz "Ortho-Diafram (Halka Yayı)", 5000 doz "Durex Köpüklü Tablet"¹²⁸; 5850 gr "Lippes Loop'ları için iplik", 4500 gr "Lippes Loop'ları bağlamak için sarı iplik"¹²⁹; 6000 adet "Teflon İnsertlerlas" hibe yoluyla gönderilmiştir.¹³⁰

121 *Milliyet*, 2 Ocak 1972, s. 1.

122 *Milliyet*, 26 Kasım 1967, s. 3; *Milliyet*, 22 Mayıs 1968, s. 1.

123 *Milliyet*, 22 Ocak 1970, s. 3; *Milliyet*, 13 Kasım 1971, s. 3; *Milliyet*, 7 Ekim 1973, s. 3.

124 *Milliyet*, 31 Ocak 1974, s. 3; *Milliyet*, 29 Ekim 1974, s. 6-7.

125 BCA, Kurum Kodu: 30.11.1.2, Yer Bilgisi: 197.47.20, 1 Belge Tarihi: 29.06.1966

126 BCA, Kurum Kodu: 30.11.1.2, Yer Bilgisi: 197.47.20, 2

127 BCA, Kurum Kodu: 30.11.1.2, Yer Bilgisi: 197.47.20, 3

128 BCA, Kurum Kodu: 30.11.1.2, Yer Bilgisi: 197.47.20, 4

129 BCA, Kurum Kodu: 30.11.1.2, Yer Bilgisi: 197.47.20, 5

130 BCA, Kurum Kodu: 30.11.1.2, Yer Bilgisi: 197.47.20, 6

Türk Hükümeti ile Milletlerarası Kalkınma Teşkilatı (AID) arasında 4 Ekim 1966 tarihinde imzalanmış olan “Nüfus Planlaması ve Köy Sağlık Ocakları Andlaşması” 4 Ocak 1967’de Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır.¹³¹ 4 Ekim 1966 tarihli Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında “Nüfus Planlaması Programı ve Köy Sağlık Ocaklarına Yardım” başlıklı bir proje oluşturulmuştur. Bu proje kapsamında kredi anlaşması yapılmıştır.¹³² Bu kredi anlaşmasına göre Amerika, Türkiye’ye 3.600.000 Amerikan doları borç kredi vermeyi kabul etmiş, buna mukabil Türkiye ise proje kapsamında Köy Sağlık Ocaklarında ve Nüfus Planlaması Programında kullanmak üzere 1400 jeep tipi araç veya bunların parçalarının satın alınması, atölye ve teknik hizmetlere ait malzemelerin satın alınması, teknik müşavirlik ve eğitim malzemelerinin ithalinde kullanmayı taahhüt etmiştir. Türkiye, bu alımları Milletlerarası Kalkınma Teşkilatı (AID) aracılığı ile yapmayı kabul etmiştir.¹³³ Nüfus Planlaması Programı kapsamında eğitim için teknik müşavirlik temini konusu detaylandırılmıştır. Ayrıca, eğitim malzemeleri verilmesi konusu ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir.¹³⁴ Milletlerarası Kalkınma Teşkilatı (AID) ile 4 Ekim 1966’da yapılmış olan anlaşma gereğince; 1400 adet jeep, yedek parça, teknik hizmetler, nüfus planlaması için tavsiye ve eğitim materyalinin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından satın alınmasına 16 Ağustos 1968’de karar verilmiştir.¹³⁵ Yardım kapsamında yürütülmüş olan sürecin iki yıla yakın sürdüğü anlaşılmaktadır.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı nüfus planlaması hizmetlerinde kullanılmak üzere bir adet “*Compter*” sisteminin Remivac Makina Çelik İthalat Mümessillik Ticaret ve Sanayi Limited Şirketinden pazarlıkla satın alınmasına 8 Şubat 1969’da Bakanlar Kurulu tarafından karar verilmiştir.¹³⁶ Milletlerarası Kalkınma Teşkilatı’ndan (AID) sağlanmış olan krediden finanse edilmek üzere nüfus planlaması ve köy sağlık ocakları hizmetlerinde kullanmak üzere 650 adet standartlar dışı özel tip komple aracın dış ülkelerden sözleşme yapılarak pazarlıkla satın alınması ise Bakanlar Kurulu tarafından 9 Mayıs 1970’te karar altına alınmıştır.¹³⁷ Diğer taraftan İsveç Hükümetinin Nüfus Planlaması Programı için Türkiye’ye vereceği ilaç ve malzeme konusunda Türk Hükümeti ile İsveç Hükümeti arasında mektup teatisi şeklinde yapılacak olan anlaşmanın imzalanması konusunda Bakanlar Kurulu tarafından Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar Dairesi Başkanı Rahmi Gümrükçüoğlu’nun yetkili kılınması, 18 Haziran 1970’te kararlaştırılmıştır.¹³⁸ İsveç Hükümeti tarafından bağlı yoluyla Nüfus Planlaması Genel Müdürlüğüne gönderilmiş

131 BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 202.1.16, 1 Belge Tarihi: 04.01.1967

132 BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 202.1.16, 2

133 BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 202.1.16, 3

134 BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 202.1.16, 6

135 BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 223.62.6 Belge Tarihi: 16.08.1968

136 BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 230.9.12 Belge Tarihi: 28.02.1969

137 BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 250.33.19 Belge Tarihi: 09.05.1970

138 BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 252.42.10 Belge Tarihi: 18.06.1970

olan kağıtların, makinanın ve malzemenin her türlü vergi ve resimden muaf tutulması ise 7 Ekim 1970'te karar altına alınmıştır.¹³⁹ Tek tarafı ve çift tarafı parlak 45x65 cm 100, 110 ve 240 grs/m² boyutlarında toplam 20.699 kilo ağırlığında ofset kağıdı;¹⁴⁰ İsveç orijinli 1 kutu kotlama makinası, 1 adet ambalaj yük taşıma aracı, 1 kutu kağıt kesme makinası, 1 kutu dikme makinası, 1 kutu retuş çerçevesi, 1 ambalaj teyp ve parçaları, 1 ambalaj mini kaset, 1 ambalaj radyolu ses alma cihazı, 1 kutu amplicatör, 1 kutu ofset kamera;¹⁴¹ 1 kutu jeneratör, 1 ambalaj ofset matbaa makinası, 2 ambalaj klişe plakaları, 1 kutu kopya lambaları, 3 kutu delve ve ciltleme makinası, 11 kutu baskı mürekkebi, 1 kutu dikiş atma makinası, 6 paket film makinası ve parçaları, 1 kutu baskı laboratuvar malzemesi, 1 sandık ses alma cihazı ve parçaları, 1 kutu fotoğraf laboratuvar malzemesi, 2 kutu baskı laboratuvar malzemesi, 1 sandık fotoğraf laboratuvar malzemesi;¹⁴² 1 krat plastik küvet, 1 kutu fotoğraf malzemesi ve gözlem kutusu, 1 kutu karanlık oda malzemesi, 2 kutu plastik malzeme, 2 kutu malzeme olmak üzere toplam 5343,5 kg ağırlığında 51 paket malzeme 1971 yılı Eylül ayında Stockholm'den Ankara'ya gönderilmiştir.¹⁴³

Milletlerarası Kalkınma Teşkilatı (AID) tarafından düzenlenmiş olan "Dünya Nüfus Sorunu ve Aile Planlaması Metotları Teknolojisi" konulu tetkik geziler için; 4 Ekim 1971, 22 Kasım 1971, 2 Nisan 1972, 7 Mayıs 1972 tarihlerinde başlayacak olan programlara TBMM üyelerinden beşer milletvekilinin/senatörün katılması kararlaştırılmıştır. Dört grup halinde gerçekleştirilecek olan gezilerin masraflarının ilgili teşkilat tarafından karşılanması, Amerika'da ve bazı Avrupa devletlerinde incelemeler yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁴⁴ Bu gezilerle nüfus sorununa yönelik geliştirilmiş olan teknolojilerin tanıtılması amaçlanmıştır. 1970'li yıllarda nüfus planlaması konusunda Türkiye tarafından da çeşitli geziler planlanmıştır. Bu kapsamda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Mete Tan ile Nüfus Planlaması Genel Müdürü Tandoğan Tokgöz'den müteşekkil bir heyetin nüfus planlaması konusunda incelemelerde bulunmak amacıyla 4 Mart 1979'dan itibaren 16 gün süre ile Amerika, Jamaika, Küba, Meksika ve Tunus'a gönderilmesi Bakanlar Kurulu tarafından 28 Şubat 1979'da kararlaştırılmıştır.¹⁴⁵

Nüfusun hızla artışına yönelik alınması gereken tedbirler konusunda Türkiye'de ve dünyada yapılan çalışmaların toplumda ne kadar etkili olduğunu değerlendirebilmek için yapılmış olan bir araştırmaya göz atmak yararlı olacaktır. Bu bağlamda, Türkiye'de gebeliğin önlenmesi amacıyla 1963 yılında korunanların oranı % 22 iken, 1968 yılında bu oran % 32'ye, 1978 yılında ise %

139 BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 272.74.7, 1 Belge Tarihi: 07.10.1971

140 BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 272.74.7, 2

141 BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 272.74.7, 3

142 BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 272.74.7, 4

143 BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 272.74.7, 5

144 BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 271.67.5 Belge Tarihi: 10.09.1971

145 BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 378.218.7 Belge Tarihi: 28.02.1979

44,1'e yükselmiştir. Spiral (RIA) kullanım oranı ise 1968 yılında % 1,6 iken 1978 yılında bu oran % 7,8'e yükselmiştir. Hap kullananların oranı ise 1963 yılında % 1 iken, 1978 yılında bu oran % 7,9'a yükselmiştir. Kondom kullananların oranı ise 1963 yılında % 4,3 iken 1978 yılında % 3,5 olarak gerçekleşmiştir. Geleneksel bir yöntem olan geri çekme yönteminin ise 1968 yılında % 18 iken 1978 yılında % 26,3 olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir.¹⁴⁶ Bütün bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, nüfus planlaması konusunda uygulanmış olan yöntemlerde bir artış olduğu tespit edilmiştir.

2.d. İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planlarının Nüfusa Etkisi

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968-1972 yılları için hazırlanmıştır. Plan, bütün sektörler açısından çeşitli hedefler belirlemiştir. 1968-1972 yılları arasında 5 yıllık dönemde temel gelişme hedefi, gayrisafi milli hasılanın % 40,3 artırılması şeklinde belirlenmiştir. Diğer taraftan yıllık ortalama % 7 büyüme öngörülmüştür.¹⁴⁷ Ülkenin kalkınması ile nüfus arasındaki ilişki, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da değerlendirilmiş, iktisadi gelişmeyi güçleştirmeyecek ölçüde nüfus artış hızının azaltılması gerektiği belirtilmiştir. 0-14 yaş grubunun iktisaden 15-64 yaş grubuna bağımlı olduğu ve bu grubun gelişmiş ülkelerde toplam nüfusa oranının % 25-30 arasında olduğu, ancak Türkiye'de 0-14 yaş grubunun toplam nüfus içindeki oranının % 42'ye ulaştığı belirtilmiştir.¹⁴⁸ Bütün bu değerlendirmeler, kalkınma hedefleri açısından nüfus artış hızının yüksek olmaması arzulanmıştır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ise 1973-1977 yıllarına yönelik hazırlanmıştır. Kalkınma Planında 1965-1970 yılları arasında çeşitli ülkelerin nüfus artış hızı verilmiştir. Buna göre; Danimarka'da binde 4,6; İngiltere'de binde 6; Yunanistan'da binde 9,3; ABD'de binde 9,5; Sovyetler Birliği'nde binde 10,2; Japonya'da binde 11; Hindistan'da binde 26,1; Türkiye'de binde 27,3; Irak'ta binde 33,8; Meksika'da binde 34,3 olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁹ Nüfusun artış hızının yüksek olması, faal nüfus olarak değerlendirilen 15-64 yaş arası grubun istihdam olanaklarından aynı oranda yararlanamaması işsiz insan sayısını artırmıştır. İstihdam imkânlarından fazla nüfusun artışının gizli işsizliği ortaya çıkardığı belirtilmiştir.¹⁵⁰ Bu planda, Türkiye'nin nüfus artış hızının yüksekliğine işaret edilmiş, kişi başına düşen milli gelirin istenen düzeyde yükselmemesinin nüfus artış hızı ile doğru orantılı olduğu vurgulanmıştır.

146 Fişek, *a.g.m.*, s. 40.

147 Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*, Ankara 1968, s. 2.

148 Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*, s. 47-48.

149 Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)*, Ankara 1973, s. 73.

150 Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)*, s. 78.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ise 1979-1983 yılları için hazırlanmıştır. Doğurganlık düzeyinde ülke çapında bir düşüşün olduğu belirtilmiştir. 1960'lı yıllarda 6,19 olan (15-49 yaşları arasında sahip olunan ortalama çocuk sayısı) toplam doğurganlık oranının 1970-1975 arasında 4,95'e düştüğü belirtilmiştir. 1967-1968 yıllarında 6,1 olan kırsal alandaki (nüfusu iki binden az olan yerler) doğurganlık oranının da 5,3'e düştüğü ifade edilmiştir. İstenilen çocuk sayısında da bir düşüş yaşanmıştır. 1963'te 3,2 çocuk istenirken 1973'te bu sayı 2,6'ya düşmüştür. Bebek ölüm oranları her geçen yıl düşmekle birlikte yüksek oranda olduğu anlaşılmaktadır. 1975 yılı itibariyle il ve ilçelerdeki ölümlerin % 29'unun bebek ölümleri olduğu tespit edilmiştir. 1962-1963 yıllarında bebek ölüm oranı binde 180 iken, 1966-1967'de binde 158'e, 1970-1975 yıllarında binde 130'a düşmüştür. 0-14 yaş arası nüfus 1965'te % 42; 1970'te % 41,8; 1975'te % 40,1 seviyesinde gerçekleşmiş, 15-64 yaş arası nüfus ise 1965'te % 54,1; 1970'te % 53,8; 1975'te ise % 55,4 olarak gerçekleşmiştir. 65 yaş ve üzeri ise 1965'te % 3,9; 1970'te % 4,4; 1975'te % 4,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu veriler, doğum hızının azaldığını ve orta yaş grubunun nüfus içindeki oranının arttığını göstermektedir.¹⁵¹ Kalkınma planları ile Türkiye'nin bütün sektörleri değerlendirilmiş, beş yıllık dönemde temel eğilimler ortaya konulmuştur. Türkiye nüfusu da kalkınma planlarının temelini oluşturmuştur. Başlangıçta, hızlı nüfus artışının bağımlı nüfus oranını artırdığı belirtilmiş, bunun kişi başına düşen milli geliri azalttığı ve gelişmeyi yavaşlattığı vurgulanmıştır. Yıllar ilerledikçe 15-64 yaş arasındaki faal nüfusun artış göstermesi, çalışan nüfus oranını artırmış olsa da yeteri kadar istihdam oluşturulamaması bir ikilem ortaya çıkarmıştır.

3. 1980-2000 Döneminde Nüfusla İlgili Yaşanan Temel Gelişmeler

1980'li yıllar da nüfus planlaması ve doğum kontrolü açısından oldukça yoğun geçmiştir. Bu dönemde tartışılan önemli konulardan biri de kürtaj meselesi olmuştur. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra kurulmuş olan hükümette görev almış olan Sağlık Bakanı Necmi Ayanoglu, konuyla ilgili değerlendirmelerde bulunmuş ve kürtajdan önce doğum kontrolünü yaygınlaştıracaklarını belirtmiştir. Ayanoglu, kürtajın anne sağlığını tehlikeye düşürdüğünü belirtmiş, bu nedenle her gebelik için düşünülmediğini vurgulamıştır.¹⁵² Kürtaj meselesi, 1982 yılı içerisinde farklı platformlarda görüşülmeye devam etmiştir. Ankara Ana-Baba Okulu'nda; "ana-baba olmaya hazırlık ve doğum kontrolü" dersini vermiş olan Ankara Doğumevi Hastanesi Başhekimisi Prof. Dr. Ziya Durmuş da kürtajın yasalaştırılmasını istemiştir. Durmuş, Türkiye'de her yıl beş bini aşkın kadının bilgisizlik nedeniyle ve yanlış çocuk düşürme yöntemleri deneyerek sakatlandığını veya hayatını kaybettiğini belirtmiştir. Ankara Jinekoloji Derneği Başkanı Dr. Necdet Erenus ise kürtajı dair ceza maddelerinin kaldırılması

151 Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*, Ankara 1979, 24-25.

152 *Milliyet*, 12 Ağustos 1981, s. 1, 3.

gerektiğini belirtmiş, ideal bir doğum kontrol aracının ve ilacının olmadığını vurgulamıştır.¹⁵³ Bütün bu değerlendirmeler, doğum kontrolüne dair kullanılan yöntemlerin çeşitli riskler taşıdığını ortaya koymuştur. Bu durum, nüfus planlamasını savunanları kürtaj konusunda resmi bir talebe yöneltmiştir.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 1981 yılı içerisinde Başbakanlığa sunulmuş olan raporda Türk aileleri için üç çocuklu modelin yerinde olacağı belirtilmiştir. DPT tarafından önerilmiş olan üç çocuk modeli, biraz farklılaşarak 2000'li yıllarda yeniden kamuoyunun gündemine taşınacaktır. 1980'li yıllar boyunca doğum kontrol yöntemlerinin uygulanmaya devam ettiğini belirtmiştik. Bu kapsamda, 1981 yılı içerisinde 310 bin 878 kadına doğum kontrol yöntemi uygulanmıştır. En çok uygulanan yöntem ise rahim içi araç yöntemi olmuştur.¹⁵⁴ Nüfus planlaması, nüfusun oldukça fazla olduğu Uzak Doğu ülkelerinde de titiz bir şekilde uygulanmaya devam etmiştir. Bu kapsamda Çin'de tek çocukla yetinmeyi taahhüt edenlere yaşamı kolaylaştıracak özel bir kart verildiği belirtilmiştir. Yine Çin'de köy kadınlarının doğum spirallerini çıkaran bir Çinlinin ölüm cezasına çarptırıldığı anlaşılmaktadır. Bu kişinin 60 kadar istenmeyen doğuma neden olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁵ Ölüm kararı, doğum kontrolü konusunda Çin'de oldukça ağır bir müeyyidenin uygulandığını göstermiştir.

3.a. Nüfus Planlaması Hakkında Kanunun Kabulü ve Kürtaj

1980'li yılların başlarında kürtaj konusunun kamuoyunda sıklıkla tartışılması, 1965 yılında çıkarılmış olan Nüfus Planlaması Hakkında Kanunu yeniden gündeme taşımıştır. Gebeliğin önlenmesi konusunda alınmış olan tedbirlerin yetersizliği, istenmeyen gebelikler neticesinde ortaya çıkan sakatlanmalar ve ölümler yanında "geleneksel geri çekme yönteminin" yaygınlığı,¹⁵⁶ tartışmaların resmi kurumlara intikalini sağlamıştır. Yapılan araştırmada 1981 yılında düşük yapan 450 bin kadından 300 bininin isteyerek düşük yaptığı tespit edilmiştir.¹⁵⁷ Bütün bu gelişmeler yeni bir süreci başlatmıştır. Nihayet, kamuoyunda "kürtaj yasası" olarak da alınan yasa tasarısı, 1983 yılı Şubat ayında Adalet Komisyonunda görüşülerek kabul edilmiştir.¹⁵⁸ 1965 yılında kabul edilmiş olan "Nüfus Planlaması Hakkında Kanun", 1983 yılında yeniden düzenlenmiş, birçok maddenin değiştirilmesi nedeniyle "Nüfus Planlaması Hakkında Kanun Tasarısı" adıyla yeniden kanun metnine dönüştürülmüştür. Hazırlanmış olan tasarı, 24 Mayıs 1983 tarihinde Milli Güvenlik Konseyi'nde görüşülmüştür.¹⁵⁹

153 *Milliyet*, 3 Ocak 1982, s. 11; *Milliyet*, 21 Mayıs 1982, s. 3.

154 *Milliyet*, 16 Ağustos 1981, s. 1; *Milliyet*, 19 Nisan 1982, s. 11.

155 *Milliyet*, 31 Ağustos 1982, s. 7; *Milliyet*, 15 Ocak 1983, s. 6; *Milliyet*, 17 Mart 1983, s. 5.

156 Fişek, *a.g.m.*, s. 37.

157 Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, *Aile Planlaması Danışmanlığı*, s. 4.

158 *Milliyet*, 10 Şubat 1983, s. 8.

159 *MGKTD*, 24 Mayıs 1983, 147. Birleşim, Cilt: 9, s. 217.

Nüfus Planlaması Hakkında Kanun Tasarısı'nın 5. maddesinde, gebeliğin onuncu haftası doluncaya kadar annenin sağlığı açısından tıbbi sakınca bulunmadığı takdirde, istek üzerine rahmin tahliye edilebileceği belirtilmiştir. Gebeliğin on haftadan fazla olması durumunda ise annenin hayatını tehdit ettiği veya edeceğinin, doğacak çocuk ile onu takip edecek nesiller için ağır maluliyete neden olacağı durumlarda kadın doğum ve ilgili uzmanın gerekçeli raporu ile rahmin tahliye edilebileceği vurgulanmıştır. Müdahale edilmediği takdirde annenin hayati tehlikesi veya herhangi bir organın tehlikede olması durumunda durumu tespit eden hekimin rahmi tahliye edeceği ve 24 saat içerisinde müdahale yapılan kadının kimlik bilgilerinin ve gerekçeli raporun illerde sağlık ve sosyal yardım müdürlüklerine, ilçelerde ise hükümet tabipliklerine bildireceği belirtilmiştir.¹⁶⁰ Tasarının 6. maddesinde ise 18 yaşından küçük olanlara müdahalenin küçüğün rızasına ve velinin iznine bağlı olduğu, vesayet altında olanlar için de hem vâsinin hem de sulh hâkiminin iznine tabi olduğu belirtilmiştir. Acil durumlarda ise izin şartına gerek olmadığı vurgulanmıştır.¹⁶¹ Tasarının 7. maddesinde ise gebeliği önleyici ilaç ve araçların reklam ve propagandasının 1262 sayılı Kanununun 13. maddesine göre¹⁶² yapılacağı belirtilmiştir. Buna aykırı hareket edenlerin 557 sayılı Kanunda 500 ila 2000 lira para cezasına çarptırılacağı belirtilmiş iken, son düzenleme ile bu miktarın "7500 liradan 30.000 liraya kadar ağır para cezasına çarptırılması" şeklinde ifade edilmiştir.¹⁶³

Nüfus Planlaması Hakkında Kanun Tasarısı'nın 9. maddesi ile 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 468. maddesinde değişikliğe gidilmiştir. Buna göre; bir kadının rızası olmadan çocuğunu düşürten kişiye yedi yıldan on iki yıla kadar ağır hapis cezası verileceği belirtilmiştir. Gebelik süresi on haftadan fazla olan bir kadının rızasıyla tıbbi nedenler olmadan çocuğunu düşürten kimseye iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası verileceği hükme bağlanmıştır. Çocuğunu düşürmeye rıza gösteren kadına da aynı cezanın verileceği belirtilmiştir.¹⁶⁴ 10-12. maddeler de Türk Ceza Kanunu'ndaki cezalara yönelik hükümler içermektedir. Tasarının 13. maddesi ile 01.04.1965 tarihli ve 557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun ile 01.03.1926 tarihli ve 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 472. maddesinin ikinci fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁶⁵ 15 madde hâlinde çıkarılmış olan 2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, 27 Mayıs 1983 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁶⁶ Bu Kanunla birlikte, gebeliğin onuncu hafta sonuna kadar, annenin sağlığını tehdit eden bir durumun olmaması ve

160 MGKTD, 24 Mayıs 1983, s. 217.

161 MGKTD, 24 Mayıs 1983, s. 218.

162 İspençiyari ve Tıbbi Müstahzarlar Kanunu'nun 13. maddesinde, ilaçların övülmesi ve şifai tesirlerin büyütülmesi yasaklanmıştır. Hangi şartlarda ve usullerde tanıtım veya bilgilendirme yapılacağı açıklanmıştır. *Resmi Gazete*, Tarih: 26 Mayıs 1928, Sayı: 898, s. 5.

163 MGKTD, 24 Mayıs 1983, 147. Birleşim, Cilt: 9, s. 219.

164 MGKTD, 24 Mayıs 1983, s. 219.

165 MGKTD, 24 Mayıs 1983, s. 220-223.

166 *Resmi Gazete*, Tarih: 27 Mayıs 1983, Sayı: 18059, s. 3-6; Fişek, a.g.m., s. 37.

annenin isteği ile kürtajın gerçekleştirilebileceği hükme bağlanmıştır. Onuncu haftadan sonra ise hekimlerin raporlayacağı tıbbi gerekçeler ve sosyal durumlar yanında annenin isteğinin karar almada etkili olduğu belirtilmiştir.

3.b. 1983 Yılından Sonra Yaşanan Temel Gelişmeler

1983 yılında çıkarılmış olan 2827 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra da Türkiye nüfusunun gelişimi ve doğum kontrolü konularındaki tartışmalar sona ermemiştir. Nüfus artışı ile açlık arasında kurulmuş olan bağlantı, 1980'li yıllarda da tartışma konusu olmuştur. Bazı bilim adamları, dünyadaki nüfus artışına bir çözüm bulunamazsa, yakın bir gelecekte açlık tehlikesinin her ülkeyi etkileyeceğini savunmuşlardır. Diğer taraftan Dünya Sağlık Örgütü, Türk kadınının doğum kontrolü yapamadığını belirtmiş, nüfus ve aile planlamasının Türkiye'de etkili olmadığını savunmuştur.¹⁶⁷ Dünya Sağlık Örgütü'nün bu açıklamasından yaklaşık iki yıl sonra Uluslararası Kalkınma Ajansı'nın hazırlamış olduğu rapora göre Türkiye'nin doğum kontrolünde sonlarda olduğu, 100 üzerinden 39 puan aldığı belirtilmiştir. Doğum kontrolünde en büyük başarının ise 92 puanla Tayvan'da olduğu, Tayvan'ı 89 puanla Güney Kore'nin, 84 puanla Çin Halk Cumhuriyeti'nin takip ettiği belirtilmiştir.¹⁶⁸

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından doğum kontrolü çalışmaları düzenli bir şekilde yürütülürken, aynı zamanda kısırlık konusunda çalışmalar yürütülmüştür. Bu kapsamda Aile Planlaması Genel Müdürü Tandoğan Tokgöz, üç büyük kente beş kısırlık merkezi açacaklarını duyurmuştur.¹⁶⁹ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın 1986 ve 1987 yılı yataklı tedavi kurumlarına ait bültenlerde müstakil bir kısırlık merkezi kaydı bulunmamakla birlikte,¹⁷⁰ bu hizmetin ilgili branşlar altında veya yataklı tedavi merkezleri dışında yürütülmüş olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Doğum kontrolü konusunda devlet yöneticilerinin ve eşlerinin çeşitli kampanyalara destek oldukları anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Başbakan Turgut Özal, Harbiye Orduevi'nde İşadamı Vehbi Koç'la Türkiye'de doğum kontrolü sorununu görüşmüştür. Turgut Özal'ın eşi Semra Özal ise Ankara Kazan'da kadınlara doğum kontrolü ve çocuk bakımı konularında tavsiyelerde bulunmuştur. Diğer taraftan aile planlaması çerçevesinde Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından başlatılmış olan kampanyada 1 milyon 366 bin kutu aylık hap ve 351 bin adet rahim içi araç verildiği belirtilmiştir.¹⁷¹ Yapılan araştırmalar,

167 *Milliyet*, 24 Eylül 1985, s. 5; *Milliyet*, 24 Kasım 1985, s. 2.

168 *Milliyet*, 15 Eylül 1987, s. 2, 10.

169 *Milliyet*, 12 Şubat 1986, s. 3.

170 Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, *Yataklı Tedavi Kurumları 1986 Yılı Bülteni*, Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1987; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, *Yataklı Tedavi Kurumları 1987 Yılı Bülteni*, Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1988.

171 *Milliyet*, 17 Eylül 1985, s. 3; *Milliyet*, 22 Mayıs 1986, s. 3; *Milliyet*, 12 Nisan 1987, s. 2.

devlet tarafından yürütülmüş olan kampanyaların etkili olduğunu göstermiştir. Bu kapsamda; 1986 yılı esas alındığında bir çocuğa sahip olan kadınların % 10'u, iki çocuğa sahip olan kadınların % 51,5'i, üç çocuğu sahip olan kadınların % 73,4'ü, dört çocuğa sahip olan kadınların % 82,6'sı, 5 çocuğa sahip olan kadınların % 84,9'u, 6 çocuğa sahip olan kadınların ise % 86,4'ünün başka çocuğa sahip olmak istemedikleri tespit edilmiştir.¹⁷²

Kürtajın 1983 yılında yasal hâle getirilmesinden itibaren geçen dört yıl içerisinde bir milyon kadının kürtaj yaptırdığı belirtilmiştir. Basına yansımış olan 14 Ocak 1988 tarihli habere göre İstanbul Zeynep Kamil Hastanesine kürtaj için başvuran kadınların yoğunluğuna vurgu yapılmış, yoğunluk nedeniyle kadınların hastane polisi tarafından kura çekilerek içeri alındığı ifade edilmiştir.¹⁷³ Bu durum, 1983 yılından itibaren kürtaj konusunda hastanelere başvuruların arttığını göstermektedir. Diğer taraftan gebeliğin önlenmesi amacıyla geleneksel ve modern yöntemlerin kullanımında yıllar itibarıyla artış gösterdiği anlaşılmaktadır. 1988 yılı itibarıyla geleneksel veya modern yöntem kullananların oranı % 63,4 olarak gerçekleşmiştir.¹⁷⁴ Bu orana rağmen, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürü Dr. Güler Bezirci, korunmada erkeklerin prezervatif kullanma konusunda yetersiz olduklarını belirtmiş, devlet tarafından eğitim gibi yollarla yönlendirme yapılması gerektiğini belirtmiştir.¹⁷⁵ Bu açıklama, nüfus planlamasının yetkililer tarafından yakından takip edildiğini göstermiştir.

1980'li yıllarda gebelik, doğum ve lohusalık dönemlerinde hastanelere başvurmuş olan kadınların tıbbi durumları hakkında kısaca bilgilendirme yapmak, konu bütünlüğü açısından yararlı olacaktır. Gebelik, doğurma ve lohusalık hâli komplikasyonları nedeniyle 1982 yılında 580.744 hasta tedavi neticesinde hastanelerden taburcu olmuş, 769 hasta ise hayatını kaybetmiştir. 1983 yılında ise tedavi ile taburcu olan hasta sayısı 611.634 iken, 589 hasta ise hayatını kaybetmiştir. 1984 yılında ise 669.885 hasta tedavi olmuş, 510 hasta ise hayatını kaybetmiştir. 1985 yılında ise 683.540 kişi tedavi görürken 659 hasta hayatını kaybetmiştir. Nihayet 1987 yılında 790.496 kişi tedavi görerek taburcu olmuş, 624 kişi ise hayatını kaybetmiştir.¹⁷⁶ Bu veriler, hastanelerde tedavi gören kadınlardan komplikasyon neticesinde hayatını kaybedenlerin tedavi ile taburcu edilenlere oranının binde 0,7 civarında olduğunu göstermiştir.

Nüfus artışının hızla yükselmesi, dünya devletleri yanında Türkiye'yi de sosyal, ekonomik ve siyasi nedenlerle tedirgin etmiştir. Bu tedirginliğin sonucunda nüfus planlamasına dair çalışmalar yapılmış, 1960'lı yıllardan

172 Fişek, *a.g.m.*, s. 40.

173 *Milliyet*, 27 Ekim 1987, s. 10; *Milliyet*, 14 Ocak 1988, s. 8.

174 Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, *Aile Planlaması Danışmanlığı*, s. 5.

175 *Milliyet*, 27 Ocak 1988, s. 2, 12.

176 Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, *Yataklı Tedavi Kurumları 1987 Yılı Bülteni*, s. 62, Tablo: 22/11.

itibaren yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Nihayet, 1983 yılında çıkarılmış olan Nüfus Planlaması Kanunu ile belirli şartlarda kürtaj yasal hâle getirilmiştir. Bütün bu çalışmaların Türkiye nüfusuna yansımaları oldukça önemlidir. 1970-75 yıllarında yıllık nüfus artış hızı % 2,5; 1975-80 arasında yıllık nüfus artış hızı % 2,07 olarak gerçekleşmiştir. Kaba ölüm hızı ise 1970-75 yıllarında ortalama % 1,16; 1975-80 yıllarında ise % 1 olarak gerçekleşmiştir.¹⁷⁷ 1980 yılında Türkiye nüfusu 44.736.957 iken, 1985 yılında bu sayı 50.664.458'e yükselmiştir. Buna göre 1980-85 arasında yıllık ortalama nüfus artış hızının % 2,49 şeklinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁸ 1980 yılında 0-14 yaş grubu nüfusu 17,4 milyon iken, 1985'te bu sayı 19 milyona yükselmiş, bu yaş grubunun artış hızı ise % 1,73 ile genel nüfus artışının altında kalmıştır. Bu oranlar, doğumların oransal olarak düştüğünü göstermektedir. Çalışma çağındaki olan 15-64 yaş grubu ise 1980'de 25 milyon iken 1985'te 29,4 milyona ulaşmıştır. Bu grubun yıllık ortalama nüfus artış oranı ise % 3,25 olarak gerçekleşmiştir. Toplam nüfus artış oranının % 2,49 olarak gerçekleştiği düşünüldüğünde, orta yaş grubunda toplam nüfus artış hızının üzerinde bir artışın gerçekleştiği anlaşılabilecektir. 65 yaş ve üzeri grubun ise 1980 yılındaki nüfusu 2.113.247 iken, 1985'te 2.125.908'e yükseldiği görülmektedir.¹⁷⁹

1980-85 yıllarında kaba ölüm hızı ise % 0,9 olarak gerçekleşmiştir. 1985-90 arasında yıllık nüfus artış hızı % 2,17 olarak, kaba ölüm hızı ise % 0,78 şeklinde gerçekleşmiştir. 2000 yılında yıllık nüfus artış hızı % 1,83; kaba ölüm hızı ise % 0,62 şeklinde gerçekleşmiştir. Bebek ölüm hızının ise 1970-75 döneminde % 14,04; 1975-80 arasında % 11,08; 1980-85 arasında % 8,30; 1985-90 arasında % 6,52; 2000 yılında ise % 2,89 şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Bebek ölüm hızı 1970-2000 yılları arasında sürekli olarak düşmüş olmakla birlikte, 1995-2000 yıllarında gelişmiş ülkelerde bebek ölüm hızının ortalama % 0,8 olarak gerçekleştiği düşünüldüğünde, Türkiye'deki bebek ölüm hızının oldukça yüksek olduğu söylenebilir.¹⁸⁰ 1995-2000 yılları arasında gelişmiş ülkelerde doğumda ortalama yaşam süresi 74,8 yıl iken, Türkiye'de 2000 yılında doğumda yaşam süresi ortalama 70,4 yıl olduğu tespit edilmiştir.¹⁸¹

Türkiye nüfusunun yıllık artış hızı farklı olmakla birlikte, düzenli olarak nüfusun arttığı anlaşılmaktadır. Ülke genelinde artan nüfus, köy ve şehir nüfus dengesini de değiştirmeye başlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, 1985 yılına kadar köylerdeki nüfus şehir nüfusundan fazla olmuştur. Köylerdeki nüfus yoğunluğunun artması, barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçların gerçekleştirilmesi ve iş bulmak amacıyla köylerden şehirlere doğru bir göçün

177 Tuncer Kocaman, *Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000)*, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 2008, s. 4.

178 Sedat Çetik, *Türkiye Şehir ve Köy Nüfusunun Yaş ve Cinsiyet Yapısı (1980-1985)*, Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara 1992, s. 1, 3.

179 A.g.e., s. 4-6.

180 Kocaman, a.g.e., s. 4.

181 A.g.e., s. 5.

oluştugu görülmektedir. Bu göçler, köyler ve şehirler arasındaki nüfus oranını da etkilemeye başlamıştır. Nihayet, 1980 yılında köy nüfusu 25.091.950 (% 56,1), şehir nüfusu 19.645.007 (% 43,9) iken; 1985 yılında köy nüfusu 23.798.701 (% 47)'e düşmüş, şehir nüfusu ise 26.865.757 (% 53)'e yükselmiştir. Bu tarihten sonra şehir nüfusunun oranı köy nüfusuna kıyasla sürekli olarak yüksek gerçekleşmiştir.¹⁸² 1990'lı yıllar da köylerden şehirlere göçün sürekli artış gösterdiği yıllar olmuştur.

3.c. Beşinci, Altıncı ve Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarının Nüfusa Etkisi

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985-1989 yılları arasında uygulanmıştır. Planda refahın, verimliliğin, istihdamın ve ihracatın artırılması, mevcut birikimin geliştirilmesi, genç işsizliğin azaltılması, gelir dağılımının düşük gelirli gruplar lehine değiştirilmesi, ekonomik ve sosyal yapının geliştirilmesi hedeflenmiştir.¹⁸³ 1984 yılında tarım sektörünün diğer sektörler içindeki payı % 17,7; sanayi sektörünün payı % 31,9; hizmet sektörünün payı ise % 50,4 olarak gerçekleşmiştir. 1989 yılı için öngörülen dağılım ise tarım sektörü için % 15,5; sanayi sektörü için % 33,7; hizmet sektörü için ise % 50,8 olarak gerçekleşmesi öngörülmüştür.¹⁸⁴ Refah artışına paralel olarak nüfus artış hızının düştüğü belirtilmiş, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde de bu düşüşün devam etmesinin beklendiği belirtilmiştir. Kalkınmanın en önemli unsurunun beşeri kaynaklar olduğu vurgulanmış, nüfusun sağlık, eğitim, barınma ve beslenme imkânlarının artırılmasının hedeflendiği belirtilmiştir. Ayrıca nüfusun yapıcı, yaratıcı, müteşebbis, sorumluluk duygusuna sahip ve ekip çalışmasına yatkın olma niteliklerinin geliştirileceği belirtilmiştir. Ailenin, annenin ve çocuğun sağlığını korumak amacıyla aile planlaması ile diğer sağlık hizmetlerinin bütünleştirileceği, bu alanda gerekli tedbirlerin alınacağı ifade edilmiştir. Diğer taraftan bebek ölüm hızının azaltılması için çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir. 1980-1985 yılları arasında nüfus artış hızı ortalaması binde 21,6; kaba doğum hızı binde 30,6; kaba ölüm hızı binde 9; bebek ölüm hızı binde 83,2 olarak gerçekleşmiştir. 1985-1990 dönemi için ise nüfus artış hızının binde 21,2; kaba doğum hızının binde 29,1; kaba ölüm hızının binde 7,9; bebek ölüm hızının ise binde 65,3 olarak gerçekleşmesi öngörülmüştür.¹⁸⁵ Bütün bu veriler, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde doğum ve nüfus hızının azalacağını göstermiş, mevcut nüfusun niteliğinin ve koşullarının iyileştirilmesi yönünde bir çalışmanın ortaya konulması hedeflenmiştir.

182 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *1990 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş (Özet Tablolar)*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1991, s. 2.

183 Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)*, Ankara 1985, s. 1.

184 *A.g.e.*, s. 4.

185 *A.g.e.*, s. 125-126.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ise 1990-1994 yılları için hazırlanmıştır. Hızlı, dengeli ve istikrarlı bir kalkınma süreci içinde gelir dağılımını iyileştirme; işsizliği, bölgesel ve yöresel gelişmişlik farklarını azaltma, planın temel amaçları arasında gösterilmiştir. İstihdam imkânlarının artırılacağı, gelir dağılımının iyileştirilmesi için politikalar uygulanacağı, kadının ve çocuğun korunmasına önem verileceği belirtilmiştir.¹⁸⁶ Planda, nüfusun tahmin edilmesinin sosyal, ekonomik ve kültürel alanlardaki ihtiyaçların tespiti ve muhtemel sorunların çözümüne yönelik tedbirler için önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu kapsamda 1990-1995 yılları arasında nüfus artış hızının binde 21,6 olacağı, kaba doğum oranının binde 28,5; kaba ölüm oranının binde 6,9 olacağı tahmin edilmiştir. Yüksek bebek ölüm oranının ülkenin sosyal ve ekonomik gelişmişlik seviyesi ile bağdaşmadığı belirtilmiş, bu oranın düşürüleceği vurgulanmıştır. Plan döneminde 0-14 yaş grubu oranının azalacağı, 15-64 yaş grubu oranının ise artmaya devam edeceği belirtilmiştir. Bunun da çalışma çağındaki nüfusun yükünü azaltacağı, bağımlılık oranını düşüreceği ifade edilmiştir. Kalkınmada en önemli unsurun beşeri kaynak olduğu belirtilmiş, beşeri kaynağın niteliklerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Nüfusun ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu bir yapıya ve artış hızına kavuşturulmasının esas olduğu belirtilmiştir.¹⁸⁷ 1985-1990 yılları arasında nüfus artış hızının binde 22,1; kaba doğum oranının binde 29,90; kaba ölüm oranının binde 7,8; bebek ölüm oranının binde 65,22 olduğu belirtilmiştir. 1990-1995 yılları arasında ise nüfus artış hızının binde 21,6; kaba doğum oranının binde 28,5; kaba ölüm oranının binde 6,9; bebek ölüm oranının binde 51,33 olarak gerçekleşmesinin beklendiği belirtilmiştir.¹⁸⁸

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ise 1996-2000 yılları için hazırlanmıştır. Aile planlaması konusunda hizmet gereksinimi duyan gruplara planlamanın sürekli ve etkin bir şekilde ulaştırılmasının önem arz ettiği belirtilmiştir. Bebek ölümleri, beş yaş altı çocuk ölümleri, anne ölümleri ve bağışıklama oranı gibi temel sağlık göstergelerinde yeterli iyileşmenin gerçekleşmediği belirtilmiş, bunun sadece sağlık sektörüyle ilgili olmadığı; çevre, beslenme, eğitim, konut, gelir dağılımı, temiz kullanma ve içme suyu temini gibi faktörlerden kaynaklandığı vurgulanmıştır.¹⁸⁹ İyi yetişmiş genç nüfusun ülke açısından önemine değinilmiş, plan döneminde 15-64 yaş grubunun toplam nüfus içindeki payının artmasının beklendiği belirtilmiştir. İnsana yapılan yatırımın en verimli yatırım olacağı, genç ve dinamik nüfus yapısı ile istikrarlı bir ekonomik büyümenin gerçekleştirileceği ifade edilmiştir. Nüfus artışının toplumsal gelişmeyi zorlaştırmayacak bir düzeyde gerçekleşmesinin önemine değinilmiştir.¹⁹⁰ Nüfus artış hızının

186 Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)*, Ankara 1990, s. 1-3.

187 *A.g.e.*, s. 284.

188 *A.g.e.*, s. 285.

189 Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*, Ankara 1996, s. 13-14.

190 *A.g.e.*, s. 22-23.

yavaşladığı belirtilmiş, hızlı nüfus artışının bireylerin refah artışından daha fazla pay alabilmesini, ekonominin değişim sürecinin daha hızlı gerçekleşmesini engellediği, sürdürülebilir kalkınma çabalarını güçleştirdiği; konut, sağlık, eğitim ve alt yapı ihtiyacını artırdığı belirtilmiştir.¹⁹¹ Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında nüfus artış hızının yavaşlatılması, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve politikaları ile tutarlı bir nüfus yapısının oluşturulması temel ilke olarak belirlenmiştir.¹⁹² Bu dönemdeki planlarda hızlı nüfus artışının ülkenin ekonomik ve sosyal gelişimi için çeşitli riskler taşıdığı belirtilmiş olmakla birlikte bebek ölüm oranlarının yüksek oluşundan duyulan rahatsızlık dile getirilmiş ve insan kaynağının nitelikli yetişmesi konusuna vurgu yapılmıştır.

4. 2000-2022 Döneminde Nüfusla İlgili Yaşanan Temel Gelişmeler

Türkiye'nin nüfusu konusu 2000'li yıllarda da konuşulmaya ve tartışılmaya devam etmiştir. Barınma, beslenme ve güvenlik gibi temel ihtiyaçlar yanında ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlar nüfus çerçevesinde değerlendirilmeye devam etmiştir. Türkiye'nin artan nüfusu, doğum kontrolü ve sağlık koşulları bu dönemde de önemini korumuştur. Ancak, ekonomik ve sosyal şartlar yanında yıllardır uygulanmış olan nüfus kontrolüne yönelik politikalar, nüfus artışında çeşitli sorunları da beraberinde getirmiş, bu durum devlet yöneticileri tarafından çeşitli ortamlarda yeniden kamuoyunun gündemine taşınmıştır.

2000 yılı Ağustos ayında yapılmış olan bir haberde Türkiye'deki evli çiftlerin yüzde 62'sinin doğum kontrolünü uyguladığı, ancak bunlardan yüzde 35'inin etkili bir yöntem kullandığı belirtilmiştir.¹⁹³ Gebeliğin önlenmesi amacıyla geleneksel ve modern yöntemlerin yıllar itibariyle uygulanmasına bakılacak olursa; 1988'de geleneksel veya hap, RİA, kondom, tüp ligasyonu gibi modern yöntem kullananların oranının % 63,4 iken, 2003 yılında bu oranın % 71'e yükseldiği görülecektir. Gebeliğin önlenmesi konusunda modern yöntemlerin kullanılmasının geleneksel yöntemlere göre arttığı anlaşılmaktadır.¹⁹⁴ Buna göre modern yöntem kullanımı 1988 yılında % 31, 1993 yılında % 34,5; 1998 yılında % 37,7; 2003 yılında % 42,5; 2008 yılında % 46; 2013 yılında % 47,4; 2018 yılında % 48,9 olarak gerçekleşmiştir. Geleneksel yöntem kullanımı ise azalmıştır. Buna göre 1988 yılında % 32,3; 1993 yılında % 28,1; 1998 yılında % 26,1; 2003 yılında % 28,5; 2008 yılında % 27, 2013 yılında % 26, 2018 yılında ise % 20,9 olarak gerçekleşmiştir.¹⁹⁵ 2018 yılı araştırma verilerine göre 15-49 yaş aralığındaki evli kadınların % 70'inin gebeliği önleyici yöntemler kullandıkları, bunlardan %

191 A.g.e., s. 34.

192 A.g.e., s. 36.

193 *Milliyet*, 18 Ağustos 2000, s. 5.

194 Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, *Aile Planlaması Danışmanlığı*, s. 5.

195 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, *2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, Ankara 2019, s. 95.

49'unun modern yöntemleri kullandıkları, % 21'inin ise geleneksel yöntemleri uyguladıkları anlaşılmaktadır. 2018 yılı araştırma verilerine göre geleneksel ve modern yöntemler kullananlardan % 20'sinin geri çekme yöntemini, % 19'unun kondom yöntemini, % 14'ünün RİA yöntemini, % 10'unun ise tüplerin bağlanması yöntemini uyguladıkları belirtilmiştir.¹⁹⁶

2003 yılı verilerine göre Doğu bölgesindeki doğurganlık hızı % 3,65 iken, Batı bölgesindeki doğurganlık hızı % 1,88 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl verilerine göre hiç eğitim almamış kadınların doğurganlık hızı % 3,65 iken, lise ve üstü eğitim almış olan kadınların doğurganlık hızı % 1,39 olarak gerçekleşmiştir. Nüfusun yaşlara dağılımı da artan nüfus içinde oldukça önemlidir. Buna göre; 1950'li yılların başlarında nüfusun % 38,3'ünü 0-14 yaş grubu, % 58,3'ünü 15-64 yaş grubu, % 3,3'ünü ise 65 yaş üstü grup oluşturmuştur. 2000 yılında ise 0-14 yaş grubu % 30'a gerilemiş, 15-64 yaş grubu % 64,6'ya, 65 ve üzeri grup ise % 5,4'e yükselmiştir.¹⁹⁷ Bu veriler doğum hızının azaldığını gösterirken, orta yaş üzeri nüfusun sağlık ve yaşam koşullarındaki iyileşmelerin de etkisiyle arttığını göstermektedir.

2018 yılında yapılmış olan araştırmada, son beş yıllık dönemde doğum yapmış olanların veya gebelerin % 75'inin isteyerek gebe oldukları veya doğum yaptıkları, % 11'inin daha sonra gebe olmayı düşündüğü, % 15'inin ise doğum yapmayı veya gebe olmayı istemediği tespit edilmiştir.¹⁹⁸ Aynı araştırmada; 15-49 yaş arasında evli ve hiç çocuğu olmayan kadınların % 69,4'ünün hemen çocuk sahibi olmak istediği, % 14,1'inin daha sonra çocuk sahibi olmak istediği, % 3,3'ünün ise çocuk istemediği belirtilmiştir. 1 çocuğu olan kadınların % 33,6'sının daha sonra çocuk istediği, % 27'sinin hemen bir daha çocuk istediği, % 26,3'ünün ise başka çocuk istemediği tespit edilmiştir. 3 çocuğu olan kadınların % 62,9'unun başka çocuk istemediği, % 19,8'inin tüplerinin bağlandığı, % 3,2'sinin hemen bir daha istediği, % 6,6'sının ise daha sonra çocuk istediği anlaşılmaktadır.¹⁹⁹ Bu verilerden hareketle, kadınların çoğunluğunun üç çocuktan sonra çocuk istemedikleri, çok azının bir daha çocuk istedikleri anlaşılmaktadır.

1927 yılında yapılmış olan ilk nüfus sayımından itibaren Türkiye nüfusu sürekli olarak artmıştır. Ancak artış hızları dönemlere göre farklılık arz etmiştir. 1927-1935 döneminde yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 21,10; 1935-1940 döneminde yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 19,59; 1940-1945 döneminde yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 10,59; 1945-1950 döneminde yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 21,73; 1950-1955 döneminde yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 27,75; 1955-1960 döneminde yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 28,53; 1960-1965 döneminde yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 24,62; 1965-1970

196 *A.g.e.*, s. 84-86.

197 Kocaman, *a.g.e.*, s. 6.

198 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, *2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, Ankara 2019, s. 71.

199 *A.g.e.*, s. 78.

döneminde yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 25,19; 1970-1975 döneminde yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 25; 1975-1980 döneminde yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 20,65; 1980-1985 döneminde yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 24,88; 1985-1990 döneminde yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 21,71 olarak gerçekleşmiştir.²⁰⁰ İllerin nüfus artış oranlarında ise farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır. 1985-1990 döneminde nüfus artış hızı Antalya'da binde 47,88; Kocaeli'nde binde 46,42; Şanlıurfa'da binde 46,16; İstanbul'da binde 44,78; İçel'de binde 40,63 gerçekleşirken, Tunceli'de binde -24,03; Kars'ta binde -17,42; Rize'de binde -14,08; Artvin'de binde -12,30; Sinop'ta binde -11 şeklinde gerçekleşmiştir.²⁰¹ Bu durum, normal nüfus artışları yanında köylerden şehirlere ve özellikle sanayi şehirlerine göçün olduğunu göstermektedir.

1990-2000 döneminde yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 18,3; 2000-2008 döneminde yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 13,1; 2008-2010 döneminde yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 15,9; 2010-2015 döneminde yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 13,4; 2015-2020 döneminde yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 5,5; 2021 yılında ise binde 12,7 olarak gerçekleşmiştir.²⁰² Türkiye'de 1935 yılında 15-64 yaş grubundaki nüfusun genel nüfusa oranı % 54,7 olarak gerçekleşmişken, 2021 yılında bu oran % 67,9'a ulaşmıştır. Çocuk yaş grubu olarak tanımlanan 0-14 yaş grubundaki nüfusun oranı ise 1935'te % 41,4 iken, yıllar içinde azalma eğilimi göstermiş ve 2021 yılında bu oran % 22,4'e düşmüştür. Yaşlı nüfus olarak tanımlanan 65 yaş ve üzeri nüfus oranının ise 1935'te % 3,9 iken 2021 yılında % 9,7'ye yükselmiştir.²⁰³ 2020 yılında 83,6 milyon Türkiye nüfusunun % 49,9'unu kadınlar, % 50,1'ini ise erkekler oluşturmaktadır.²⁰⁴ 2021 yılında ise 84,7 milyon nüfusun % 49,896'sının kadınlardan % 50,103'ünün ise erkeklerden oluştuğu anlaşılmaktadır.²⁰⁵ Yaşam beklentisi de yıllar itibarı ile artış göstermiştir. 1930'lu yıllarda doğumda yaşam beklentisi 35 yıl düzeyinde iken, 1945 sonrasında 40 yaşın üzerine çıkmış, 1980 yılında kadınlarda 61, erkeklerde 57 ve ortalama 59 yaşa ulaşmış, 2010 yılında ise yaşam beklentisi kadınlarda 74, erkeklerde 70 ve ortalama 72 yaşa ulaşmıştır.²⁰⁶ 2015-2017 yılları arasında doğumda beklenen yaşam süresi erkekler için 75,3; kadınlar için 80,8 ve ortalama 78 olarak gerçekleşmiştir. Bu veriler, erkekler ve kadınlar için ortalama yaşam süresinin uzadığını göstermektedir.²⁰⁷ Nüfus artış hızının 1935-

200 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *1990 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş (Özet Tablolar)* s. 2.

201 *A.g.e.*, s. 7.

202 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-ve-Konut-Sayimi-2021-45866> (Erişim Tarihi: 06/01/2023).

203 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-ve-Konut-Sayimi-2021-45866> (Erişim Tarihi: 06/01/2023).

204 Türkiye İstatistik Kurumu, *Türkiye İstatistikleri 2020*, Ankara 2021, s. 2.

205 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-ve-Konut-Sayimi-2021-45866> (Erişim Tarihi: 06/01/2023).

206 Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, 7. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 78.

207 <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> (Erişim Tarihi: 25.01.2023).

1945 yılları hariç, 1990 yılına kadar binde 20'nin üzerinde, 1990'dan 2022 yılına kadar geçen dönemde ise binde 20'nin altında gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

4.a. Sekizinci, Dokuzuncu, Onuncu ve On Birinci Kalkınma Planlarının Nüfusa Etkisi

Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001-2005 yılları için hazırlanmıştır. 2001-2023 dönemi için belirlenmiş olan uzun vadeli stratejinin temel amaçları da ortaya konulmuştur. Bu dönemde nüfus artış hızının yavaşlayarak ortalama yıllık yüzde 1,1'e ve 2020 yılından sonra ise yüzde 1'in altına düşeceği tahmin edilmiştir. Uzun vadede nüfusun kendi kendini yenileyebilmesinin ve dinamik bir yapıya sahip olmasının esas olduğu, nüfus artış ve doğurganlık hızının belirli düzeyde istikrar kazanmasının önem arz ettiği vurgulanmıştır.²⁰⁸ Dengeli ve sürdürülebilir kalkınma hedefi ile uyumlu bir nüfus yapısına ulaşmak amacıyla nüfusun eğitim, sağlık ve insan gücü yönünden niteliklerinin iyileştirilmesi, yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve bu alanlarda bölgeler ile yerleşim yerleri arasındaki farklılıkların giderilmesi temel ilke olarak belirlenmiştir. Nüfus artış hızındaki düşüş eğiliminin devam ederek, plan sonunda yüzde 1,33'e, toplam doğurganlık hızının da 2,3'e düşeceği tahmin edilmiştir. Bebek ölümlerinin ise 2005 yılı sonuna kadar binde 28,8 seviyesine düşmesinin beklendiği belirtilmiştir. Diğer taraftan üreme sağlığı ve aile planlaması hizmetlerinin etkinliğinin artırılması amaçlanmıştır.²⁰⁹

Dokuzuncu Kalkınma Planı ise 2007-2013 yılları için hazırlanmıştır. Planda hızlı nüfus artışından kaynaklı olumsuzlukların azaltılmasına rağmen, istihdamın artırılması ve işsizliğin azaltılması ile eğitime ilişkin sorunların çözülemediği belirtilmiştir.²¹⁰ Onuncu Kalkınma Planı ise 2014-2018 yılları için hazırlanmıştır. Planda 2006 yılında 2,12 çocuk olan toplam doğurganlık hızının 2012 yılında 2,08'e gerilediği, böylece nüfusun kendini yenileme seviyesi olan 2,10'un altına indiği belirtilmiştir. Bebek ölüm hızının gerilemesi ve doğuştan beklenen hayat süresinin uzaması sonucu yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı artmaya başlamıştır. Planda tedbir alınmaması durumunda 2038 yılından itibaren çalışma çağı nüfusunun, 2050 yılından sonra da toplam nüfusun azalmaya başlayacağı tahmin edilmiştir. Onuncu Kalkınma Planında nüfus açısından önemli bir noktaya vurgu yapılmış, doğurganlık hızının artırılması, yaşlanan nüfusa yönelik etkin ve uygun zamanlı politikaların geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.²¹¹

On Birinci Kalkınma Planı ise 2019-2023 yılları için hazırlanmıştır. Planda genç ve dinamik nüfus yapısının korunması ile yaşlıların yaşam kalitelerinin

208 Devlet Planlama Teşkilatı, *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*, Ankara 2001, s. 22.

209 *A.g.e.*, s. 79-80.

210 *Mükerrer Resmi Gazete*, 1 Temmuz 2006, Sayı: 26215, s. 37.

211 Kalkınma Bakanlığı, *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*, Ankara 2013, s. 49.

yükseltilmesi için uygun şartların oluşturulması hedeflenmiştir. Yaşlılar için sağlık hizmetlerinin sunumunun etkinleştirileceği belirtilmiş, nesiller arası dayanışmayı artıracak projeler geliştirileceği ifade edilmiştir. Doğurganlık hızının yenileme seviyesinin üzerinde tutulması için iş ve aile yaşamını uyumlu hale getirici politikaların hayata geçirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kadın başına doğurganlık hızı (çocuk sayısı) 2018 yılı için 1,99; 2023 yılı için 2,15 hedefi belirlenmiştir.²¹² Böylece, nüfusun kendini yenileme oranı olan 2,10'un üzerinde bir doğurganlık hızına ulaşılması hedeflenmiştir.

Sonuç

Osmanlı Devleti döneminde yapılmış olan sayımlardan sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra ilk nüfus sayımı 1927 yılında gerçekleştirilmiştir. İlk nüfus sayımında 13.648.270 olan Türkiye nüfusu 6,2 kat artış göstererek 2022 yılında 84.680.273'e ulaşmıştır. Savaşlarda önemli oranda toprak ve insan kaybetmiş olan Türkiye, 1923 yılından itibaren nüfusun hızla artırılması yönünde politikalar yürütmüştür. Gebeliğin sonlandırılmasına dair fiillerin cezalandırılmasına yönelik hükümler yürürlüğe konulmuş, nüfus artış hızının yüksekliği olumsuz bir durum olarak değerlendirilmemiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ordunun savaşa hazır halde tutulmuş olması, doğum oranlarını ve nüfus artış hızını düşürmüş olsa da savaş sonrasında Türkiye nüfusu düzenli olarak artmaya devam etmiştir. Cumhuriyet tarihinde yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 28,53 ile en yüksek 1955-1960 yılları arasında gerçekleşmiştir. Nüfus artış hızının en az olduğu dönem ise binde 5,5 oranı ile 2015-2020 yılları arasında gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1940-1945 yıllarında dahi yıllık nüfus artış hızı binde 10,59 olarak gerçekleşmiş olup, 2015-2020 yılları arasındaki nüfus artış hızının savaş döneminden daha aşağıda gerçekleştiğini göstermektedir.

Cumhuriyet tarihinde en yüksek nüfus artış hızının yaşandığı 1955-1960 arası yıllar, aynı zamanda hızlı nüfus artışının ulusal ve uluslararası kamuoyunda konuşulduğu yıllar olmuştur. 19. yüzyılda İngiliz İktisatçı Thomas Robert Malthus tarafından ortaya atılmış olan "nüfus teorisi", 20. yüzyıl boyunca toplumlar tarafından tartışılmaya devam etmiştir. Malthus'a göre dünya nüfusu gıda üretiminden daha hızlı artmaktadır. Ona göre nüfus, hızlı bir şekilde artmaya devam ederse insanlık açlıkla ve yoksullukla karşı karşıya kalacaktır. Nüfusun artması, ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Malthus'un bu teorisi 1960'lı yılların dünyasında devletlerin iç ve dış politika gündemine yoğun bir şekilde girmiştir. Türkiye de böyle bir ortamda yüksek nüfus artış hızı, ekonomik sorunlar ve doğum kontrolü konularını tartışmaya başlamıştır. 1960'lı yılların başlarında Türkiye'nin ekonomik sorunlara çözüm

²¹² Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*, Ankara 2019, s. 154-155.

arayışı, kalkınma planının hazırlanmasına aracılık etmiştir. Planlı kalkınma hazırlıklarının yapıldığı ilk dönemde hızlı nüfus artışı ekonomik büyümenin önünde bir engel olarak değerlendirilmiş, bu nedenle nüfusun da planlanması gerektiği görüşü savunulmaya başlamıştır. Bu dönemde “aile planlaması ve nüfus planlaması” kavramlarının birbirinin yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı yetkilileri, bazı kadın doğum uzmanları ve tıp mesleği mensupları nüfusun ve ailenin planlanması gerektiği tezini savunmaya başlamışlardır. Diğer taraftan nüfus planlamasının Batı'nın planlı oyunu olduğunu düşünen azımsanmayacak sayıda muhalif bir grup da nüfus planlamasına karşı mücadele yürütmüştür.

1963-2022 yılları arasında hazırlanmış olan toplam on bir kalkınma planının tamamında ülke nüfusuna dair değerlendirmeler yapılmıştır. Kalkınma Planı hazırlanmış olan hükümetler, ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasını gerçekleştirmek amacıyla beş yıllık dönemler halinde çeşitli hedefler ortaya koymuşlardır. Doğum artış hızı yüksekliğinin, uzun yıllara sarkacak şekilde bağımlı nüfus olarak değerlendirilen 0-14 yaş grubu nüfusunun fazlalığına neden olması, bu durumun faal nüfus olarak değerlendirilen 15-64 yaş grubunun yükünü artıracak olması çeşitli tedbirleri zorunlu hâle getirmiştir. Nihayet genç nüfus için istihdam olanaklarının geliştirilmesi ve işsizliğin ortadan kaldırılması gibi önemli adımların atılması zorunluluk arz etmiştir. Ülkenin tarım ve hizmet sektörü ağırlıklı tablosu, ülke nüfusuna yönelik çeşitli kararların alınmasına neden olmuştur. Diğer taraftan gebelik ve doğum sürecinde karşılaşılan sağlık sorunları, çeşitli nedenlerle çocuk doğurmak istemeyen kadınların gebeliklerini sonlandırma girişimleri, sakatlanmalara ve ölümlere sebep olmuştur. İstenmeyen gebeliklerin tıbbi olmayan yollardan sonlandırılmak istenmesi, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından yapılan araştırmaların da önemli bir konusunu oluşturmuştur. Bütün bu gelişmeler, nüfus ve aile planlamasına yönelik yasal girişimleri başlatmıştır.

1965 yılında çıkarılmış olan Nüfus Planlaması Kanunu, ailelerin istedikleri zaman ve istedikleri kadar çocuk sahibi olmaları görüşünü merkeze alarak, gebeliklerin hangi şartlarda sonlandırılacağına dair usuller belirlemiştir. 1983 yılında çıkarılmış olan ikinci Nüfus Planlaması Kanunu ise on haftanın sonuna kadar kadının isteği ve özel durumlarda ilgili hekimlerin değerlendirmesi ile gebeliğin sonlandırılması ve rahmin boşaltılmasına yasal imkân sağlamıştır. Böylece kürtaj olarak da adlandırılan rahmin boşaltılması işlemi, yasal hâle gelmiştir. Nüfus Planlaması Kanunu ile ilgili iş ve işlemler Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde oluşturulmuş olan Nüfus Planlaması ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. Bakanlık, aile planlaması ile ilgili sağlığın sosyalleştirilmesi kapsamında merkez ve taşra teşkilatında eğitim ve danışmanlık faaliyetleri yürütmüştür. Ayrıca, nüfus planlaması kapsamında koruyucu tıbbi ve sarf malzemenin dağıtılmasını da sağlamıştır. Diğer taraftan nüfus planlaması kapsamında kullanılmak üzere Batılı devletler ve teşkilatlar

tarafından tıbbi malzemeler, araçlar ve gereçler gönderilmiştir. Nüfus artış hızının ve doğurganlık oranının düşürülmesine yönelik yapılan çalışmalarda yabancı devletlerin tıbbi araç, gereç ve malzeme desteği, çeşitli tereddütleri de ortaya çıkarmıştır. Bu tereddütler, aile planlamasının 60 yıllık tarihinde zaman zaman tartışmalara da neden olmuştur. Bütün bu tartışmalara rağmen, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal sorunlar, sorunların çözümüne yönelik nüfus artış hızının azaltılmasının olası kısmi katkısı, hükümetlerin nüfus planlamasına sıkı sıkıya bağlı kalmasını sağlamıştır. Bu durum, nitelikli ve dinamik bir nüfusa sahip olma arzusu ile ekonomik ve sosyal sorunların artırılmaması isteği arasında bir paradoks ortaya çıkarmıştır.

Ülkelerin gelişmesi ve güçlenmesinde genç ve nitelikli nüfusun oldukça etkili olduğu tartışmasızdır. Devletler açısından üreten nüfus kadar tecrübenin ve birikimin sektörlere yansıtılması da önemlidir. Nüfus artış hızının ve doğurganlık oranının kısa ve uzun vadede ülke nüfusunu yenileyememesi, devletlerin ve toplumların geleceği açısından riskli bir durumdur. Türkiye açısından bu riskin ortadan kaldırılması, tarihi ve coğrafi konumu nedeniyle bir zorunluluk olarak gözükmektedir. Nüfusun kendini yenileme oranı olarak kabul edilen 2,10'un üzerinde bir doğurganlık oranının sürdürülebilir olması hiç şüphesiz devletin ve toplumun gelecek tasavvuru olarak değerlendirilebilir. 20. yüzyılda önemli savaşlarla, iç ve dış sorunlarla karşılaşmış olan Türkiye, siyasi bağımsızlığı yanında ekonomik bağımsızlığını kazanmak ve bunu sürdürmek için mücadele etmiştir. Tarım, hizmet ve sanayi sektörleri arasındaki orantısız tablonun değiştirilmesi için Cumhuriyet tarihi boyunca çeşitli politikalar belirlemiş olan Türkiye, sektörel büyüme ile istihdamın geliştirilmesi yanında sosyal ve kültürel sorunların çözümü için çalışmalar yapmıştır. Yüksek nüfus artış hızının beslenme imkânlarını ortadan kaldıracağına dair iddiaların; tarım ve hayvancılık yanında deniz ürünlerine yönelik geliştirilecek alternatif programlarla ortadan kaldırılmasının mümkün olduğu söylenebilir. Diğer taraftan gıda ve beslenme alışkanlıklarının kaynak israfına neden olmayacak şekilde geliştirilmesi ve planlanması, olası sorunları ortadan kaldıracaktır. Nihayet, ekonomik ve sosyal politikaların güçlendirilmesi, kaynakların çeşitlendirilmesi ile eş zamanlı bir şekilde Türkiye'nin genç ve dinamik nüfus özelliklerinin korunması ve geleceğe taşınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

BCA (Cumhuriyet Arşivi)

- BCA, Kurum Kodu: 30.10.0.0 Yer Bilgisi: 25.145.5, 2 Belge Tarihi: 13.12.1926
BCA, Kurum Kodu: 30.10.0.0 Yer Bilgisi: 25.145.6 Belge Tarihi: 27.01.1927
BCA, Kurum Kodu: 30.10.0.0 Yer Bilgisi: 124.884.10 Belge Tarihi: 01.03.1927
BCA, Kurum Kodu: 30.10.0.0 Yer Bilgisi: 25.145.24 Belge Tarihi: 18.10.1927
BCA, Kurum Kodu: 30.10.0.0 Yer Bilgisi: 26.146.4 Belge Tarihi: 05.04.1928
BCA, Kurum Kodu: 30.10.0.0 Yer Bilgisi: 26.146.9; 5, 16 Belge Tarihi: 16.06.1928
BCA, Kurum Kodu: 30.10.0.0 Yer Bilgisi: 24.135.15, 1 Belge Tarihi: 19.05.1931
BCA, Kurum Kodu: 30.10.0.0 Yer Bilgisi: 24.136.11, 2 Belge Tarihi: 08.07.1934
BCA, Kurum Kodu: 30.10.0.0 Yer Bilgisi: 26.148.1, 8 Belge Tarihi: 07.01.1935
BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2 Yer Bilgisi: 57.61.1 Belge Tarihi: 17.07.1935
BCA, Kurum Kodu: 30.10.0.0 Yer Bilgisi: 26.148.18, 3 Belge Tarihi: 10.09.1945
BCA, Kurum Kodu: 30.1.0.0 Yer Bilgisi: 95.597.6, 2 Belge Tarihi: 20.10.1955
BCA, Kurum Kodu: 30.1.0.0 Yer Bilgisi: 95.597.7, 2-5 Belge Tarihi: 23.10.1955
BCA, Kurum Kodu: 30.11.1.0, Yer Bilgisi: 313.23.16, Belge Tarihi: 17.08.1965
BCA, Kurum Kodu: 30.11.1.2, Yer Bilgisi: 197.47.20, 1-6 Belge Tarihi: 29.06.1966
BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 202.1.16, 1-6 Belge Tarihi: 04.01.1967
BCA, Kurum Kodu: 30.11.1.0, Yer Bilgisi: 334.16.15, 2 Belge Tarihi: 20.04.1968
BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 223.62.6 Belge Tarihi: 16.08.1968
BCA, Kurum Kodu: 30.11.1.0, Yer Bilgisi: 340.45.4, 2 Belge Tarihi: 06.12.1968
BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 230.9.12 Belge Tarihi: 28.02.1969
BCA, Kurum Kodu: 30.11.1.0, Yer Bilgisi: 352.7.2 Belge Tarihi: 23.02.1970
BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 250.33.19 Belge Tarihi: 09.05.1970

BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 252.42.10 Belge Tarihi: 18.06.1970

BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 271.67.5 Belge Tarihi: 10.09.1971

BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 272.74.7, 1-5 Belge Tarihi: 07.10.1971

BCA, Kurum Kodu: 30.18.1.2, Yer Bilgisi: 378.218.7 Belge Tarihi: 28.02.1979

BCA, Dosya: A6, Kurum Kodu: 030.01 Yer Bilgisi: 16.87.15, 2.

II. Resmi Yayınlar

Ayın Tarihi, "Umumi Tahrir-i Nüfusun Ehemmiyeti Hakkında Başvekilimizin Beyannameleri", Cilt:

14, Sayı: 42, Matbuat-ı Müdiriyet-i Umumiye, Ankara, Eylül 1927.

Ayın Tarihi, Cilt: 15, Sayı: 44, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Teşrinisani (Kasım) 1927.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı*, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri,

25.10.1970.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *1990 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş (Özet Tablolar)*, Devlet

İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1991.

Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Plânı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*, Başbakanlık

Devlet Matbaası, Ankara 1963.

Başvekalet İstatistik Genel Direktörlüğü, *1935 20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu*

(*Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler itibariyle*), Ulus Basımevi, Ankara 1935.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*, Ankara

2019.

CSTD (*Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*), 3 Mayıs 1962, Birinci Dönem, Elli sekizinci Birleşim,

Cilt: 3.

CSTD, 8 Mayıs 1962, Birinci Dönem, Elli dokuzuncu Birleşim, Cilt: 4.

CSTD, 18 Mart 1965, Birinci Dönem, Elli altıncu birleşim, Cilt: 26.

CSTD, 19 Mart 1965, Birinci Dönem, Elli yedinci Birleşim, Cilt: 26.

CSTD, 22 Mart 1965, Birinci Dönem, Elli sekizinci Birleşim, Cilt: 26.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*, Ankara 1968.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)*, Ankara 1973.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)*, Ankara 1973.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*, Ankara

1979.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)*, Ankara 1985.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)*, Ankara 1990.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu*

Raporu (Nüfus ve Nüfusun Yapısı), Ankara 1994.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*, Ankara 1996.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*

(2001-2005), Ankara 2001.

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, "İlhaka Dair 19/12/1960 tarihli kararı", Din İşleri

Yüksek Kurulu Sekreterliği, 24 Şubat 2023.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, *2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, Ankara

2019.

Kalkınma Bakanlığı, *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*, Ankara 2013.

MMTD (*Millet Meclisi Tutanak Dergisi*), 20 Nisan 1962, Birinci Dönem, Yetmiş yedinci Birleşim,

Cilt: 4.

MMTD, 1 Aralık 1964, Dönem: 1, 15. Birleşim, Cilt: 33.

MMTD, 3 Aralık 1964, Dönem: 1, 17. Birleşim, Cilt: 33.

- MMTD, 8 Aralık 1964, Dönem: 1, 19. Birleşim, Cilt: 33.
- MMTD, 17 Aralık 1964, Dönem: 1, 25. Birleşim, Cilt: 34.
- MGKTD (*Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi*), 24 Mayıs 1983, 147. Birleşim, Cilt: 9.
- Resmi Ceride*, 7 Nisan 1340 (1924).
- Resmi Ceride*, 13 Mart 1926, Sayı: 320.
- Resmi Ceride*, 4 Nisan 1926.
- Resmi Ceride*, 2 Haziran 1926, Yıl: 4, Sayı: 388.
- Resmi Gazete*, Tarih: 26 Mayıs 1928, Sayı: 898.
- Resmi Gazete*, 8 Şubat 1930, Sayı: 1418.
- Resmî Gazete*, 6 Mayıs 1930, Sayı: 1489.
- Resmi Gazete*, 23 Haziran 1936, Sayı: 3337.
- Resmi Gazete*, 23 Haziran 1962, Sayı: 11136.
- Resmi Gazete*, 10 Nisan 1965, Sayı: 11976.
- Resmi Gazete*, 6 Aralık 1965, Sayı: 12169.
- Resmi Gazete*, Tarih: 27 Mayıs 1983, Sayı: 18059.
- Resmi Gazete (Mükerrer)*, 1 Temmuz 2006, Sayı: 26215.
- Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, *Yataklı Tedavi Kurumları 1986 Yılı Bülteni*,
Tedavi Hizmetleri
- Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1987.
- Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, *Yataklı Tedavi Kurumları 1987 Yılı Bülteni*,
Tedavi Hizmetleri
- Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1988.
- Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, *Aile Planlaması*
- Danışmanlığı*, Ankara 2009.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt: 18, 1. İçtima, 1 Mart 1922.
- Türkiye İstatistik Kurumu, *Türkiye İstatistikleri 2020*, Ankara 2021.

III. Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

Milliyet

IV. Kitaplar

- CUMHURİYET HALK PARTİSİ, *CHP Programı*, Ulus Basımevi Yayını, Ankara 1935.
- ÇAVDAR, Tefrik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950- 1995)*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1996.
- ÇETİK, Sedat, *Türkiye Şehir ve Köy Nüfusunun Yaş ve Cinsiyet Yapısı (1980-1985)*, Devlet Planlama
- Teşkilatı Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara 1992.
- İNAN, Afet, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2020.
- KOCAMAN, Tuncer, *Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000)*, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 2008.
- ORTAYLL, İlber, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, 42. Baskı, Kronik Kitap Yayınları, İstanbul 2021.
- PAMUK, Şevket, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, 7. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- SALEP, Mustafa, *Türkiye'de Demokrasinin Sancılı Yılları (1960-1971)*, Nobel Yayınları, Ankara 2020.
- TÜRKAY, Orhan, *Türkiye Nüfusu*, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, Ankara 1960.
- TÜRKEŞ, Alparslan, *Temel Görüşler*, Dergah Yayınları, İstanbul 1975.

V. Makaleler

- ÇAKMAK, Fevzi, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler", *ÇTTAD*, VIII/18-19, 2009/Bahar-Güz, ss. 89-115.
- ÇAKMAK, Fevzi, "Cumhuriyet İdaresi'nin Nüfusu Kayıt Altına Alma Girişimlerine Bir Örnek: 1934 Yılı Nüfus Taraması", *Turkish Studies*, Cilt: 8, Sayı: 7, Yaz 2013, ss. 33-48.
- FİŞEK, Nusret H., "Türkiye'de aile planlaması program stratejisi", *Toplum ve Hekim*, Cilt: 6, Sayı: 41, Haziran 1986, ss. 37-40.
- GÜNEŞ, Mehmet, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 8, Sayı: 15, Kış 2014, ss. 221-240.
- KASARCI, Rüya, "Türkiye'de Nüfus Gelişimi", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 5, Ankara 1993, ss. 248-266.

- KOPAR, Metin, "İstiklal Harbi Sıhhi Raporu (1920-1923)", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, Vol. 4, No: 8, 2017, ss. 210-228.
- KÜÇÜK, Aziz, "Hayırseverliğin Ötesi: Türkiye’de Nüfus ve Tarım Politikalarında Rockefeller Etkisi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 75, No: 4, 2020, ss. 1491-1516.
- PEKER, Mümtaz, "Lozan Konferansı’nda Nüfus Tartışmaları", *Bellekten*, Cilt: 69, Sayı: 256, Aralık 2005, ss. 1015-1046.
- SALEP, Mustafa, "Türk İktisat Tarihi Açısından Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)", *Turkish Studies*, Volume: 12/12, ss. 209-230.
- TUĞLUOĞLU, Fatih, "Türkiye Cumhuriyeti’nin İkinci Nüfus Sayımı: 20 İlkteşrin 1935 "Ne Bir Eksik Ne Bir Fazla", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25 (2012/Güz), ss. 55-78.

VI. İnternet Kaynakları

İnternet Adresleri

- <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-ve-Konut-Sayimi-2021-45866>
(Erişim Tarihi: 06/01/2023).
- <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> (Erişim Tarihi: 25.01.2023).

Extended Abstract

This paper highlights the analysis and recommended solutions related with the population of Türkiye and factors affecting the population in the period between 1923 and 2023. The first census in the young Turkish Republic was conducted in 1927. The population, which was then 13.648.270, increased by 6.2 times and reached 84.680.273 in 2022. Having lost significant amount of land and population at war, the state followed policies geared towards a rapid population increase. As a part of these policies, there were criminal penalties put in place to curb termination of pregnancy, and in the same vein rapid population growth was rather welcomed. Although the government drafted soldiers during Second World War, which led to a decrease in birth rates and population growth, the Turkish population kept steadily growing during the post-war period. The biggest annual population growth in the Republican Period was marked between 1955 and 1960 by 28,53 per mill. The least growth was between 2015 and 2020 by 5,5 per mill. The growth rate was 10,50 per mill even during 1940-1945 period at the time of the World War in contrast to 2015-2020 period which was even under this rate.

The period of 1955-1960 featuring the highest population growth rate also attracted national and global attention. The “population theory” introduced by British economist Thomas Robert Malthus in the 19th century was a matter of continued debate across the communities throughout 20th century. Malthus argued that world population has a bigger growth rate than food production, which he believes would bring the humanity face to face with famine and poverty in the long run. His theory shaped domestic and foreign policies of nations in 1960s. It was during this period that Türkiye began to discuss the high population growth, economic problems and birth control. Türkiye’s search for solutions to economic remedies at the turn of 1960s acted as a catalyzer for preparation of development plan. The high population growth was considered an obstacle in the way for development in the period for preparation of the development plan, which led to the advocacy of population planning. On the other hand, a significant number of people opposed to this idea believing that this is a plot by the Western governments.

All 11 development plans prepared between 1963 and 2022 have assessments on the population of the country. The governments preparing these plans put forward various goals for 5-year periods with a view to achieve economic and social development of the country. The fact that the increase in birth rates leads to increased population in the 0-14 age group, who are considered dependent on 15-64 age group being the active population, put the officials in a situation where they had to take some actions. In the end, policies had to be directed towards taking precautions such as solving unemployment and increasing the chances of employment for the youth. The fact that the economy was largely based on agriculture and services pushed the decision makers to diversify their policies. On the other hand, health issues appearing during pregnancy and birth, and abortion attempts of women who did not want to have babies for some or other reasons resulted in disability and deaths. Attempts to terminate pregnancies in methods not approved medically was a matter closely scrutinized in the studies conducted by Ministry of Health and Social Welfare. All these events paved the way for legal structure initiatives towards population and family planning.

The Population Planning Law introduced in 1965 set forth the procedures for the circumstances allowing the parents to terminate pregnancies based on the understanding that the parents are free to have as many babies as they wish whenever they want. The second Population Planning Law introduced in 1983 provided legal grounds to terminate a pregnancy and clean out the uterus upon the mother's wish and physician's assessment up until the end of the ten weeks. Thus, what is now called abortion became a lawful procedure. Ministry of Health and Social Welfare offered educational and consultancy services on family planning in the capital and cities across the country. In addition, the Ministry distributed protective materials and consumables under the population planning policy. Besides, the western countries and organizations sent medical materials, tools and equipment to Türkiye.

Such foreign support in decreasing the population growth and fertility rates gave rise to hesitation among the public. Such hesitations became a matter of dispute at certain times in the 60-year history of the family planning. Despite all these disputes, the economic and social problems the country has faced and potential partial contribution of reduced population growth motivated the governments to stay loyal to the population planning policies. This led to the paradox between the idea of having a thriving and educated young population versus curbing the increase of social problems.

It is beyond doubt that the young population is a key factor in development and strengthening of nations. Failing to replenish the population in the short and long run with population growth and fertility rate poses great risk for the future of societies. In Türkiye's case, eliminating the risk appears to be more of a must considering its historical and geographical location. The

fact that fertility rate over 2.10, which is considered as the replenishment rate, is sustainable can be undoubtedly regarded as a nation's and society's future vision. Having gone through big wars, domestic and foreign problems, Türkiye found itself in a struggle to preserve and sustain its economic independence besides political independence.

In addition to following a number of policies to change the unbalanced landscape between the agriculture, services and manufacture industry, Türkiye engaged in activities to find solutions to social and cultural problems. To counter the arguments that high population growth would put food supplies at risk, it is safe to say that new alternative programs for marine products alongside agriculture and cattle breeding would prove useful. Furthermore, improving and planning food and nutrition habits in a way to avoid waste of supplies would eliminate the potential problems. Last but not least, enhancing economic and social policies, diversifying the resources in phase with preserving and sustaining a young and thriving population appear to be the roadmap to follow.